

našem ukusu bi bil drugi pot boljši, ker je najprimerneje, če se postavi bralec kar in medias res; če ga bo vabila snov, mu bo postala kmalu tudi oblika toliko domača, da je mogoče snov uživati; več pa ni treba. Tudi naš urednik je že hotel kreniti na to pot. Hotel je ponatisniti „Karanfil“, a je to namero opustil, ker je ta spis že preveden v slovenščino. Zakaj pa ni izbral česa drugega podobnega po umetniški veljavi, morda za svrhe te knjige še boljšega? Saj je Šenoa spisal še mnogo drugega in celo boljšega, in drugim pisateljem se je tudi mnogo posrečilo... Pa posegel je preklicani postranski namen vmes: kar piše hrvaški pisec, to bodi medsebojno komplimentovanje Slovencev in Hrvatov... Sicer: veliki umetnik Šenoa se ne sme presojati s tega stališča! Bridka škoda pa je res, da v pričujoči knjigi ni zastopan najboljši hrvaški romanopisec.

Zelo skrbno je opremil urednik hrvaško besedilo z razlago manj navadnih besed; to ga je stalo veliko truda in to delo ima zato trajno vrednost, ker moremo vsakega začetnika v hrvaščini napotiti, da pregleda te opombe in si zapomni izraze. — V prav veliko zaslugo štejem uredniku, da je oskrbel besedam naglaske. On sam sicer pravi, da bodo utegnili bolj motiti nego koristiti, a jaz sem nasprotnega mnenja: naglaske so jako potrebni, ker imamo Slovenci, če jih ne poznamo, o govorjeni hrvaščini čisto napačne pojme. In to vstavljanje naglaskov ni mala reč; toliko skrbnosti in točnosti zahteva, da se menda prav zato tega posla doslej ni upal nihče lotiti v tolikem obsegu. Z ozirom na to je naša knjiga važna pridobitev.

Uvod se giblje v čudnih aforizmih, „kazalo“ je nepopolno, naslovi spisom so izbrani po neenotnem načelu.

Dr. Jos. Tomišek.

Povjest filozofije. Napisao Dr. Albert Bazala. Svezak I. Povjest narodne filozofije grčke. U Zagrebu. Izdala Matica hrvatska. 1906. str. 332 v 8°. (Poučne knjižnice Matice hrvatske knjiga XXXII.).

Izmed vseh knjig, katere je letos Matica hrvatska izdala, je najzanimivejša pojava prvi zvezek povesti filozofije, ki obsega poleg uvoda prvi del zgodovine grške filozofije od prvih početkov do smrti Aristotelove. Zanimiva je knjiga zaradi tega, ker je njen predmet tak, da ga pri južnih Slovanih doslej še nismo doživeli v književnosti. Z zanimanjem sem prečital knjigo in jo odložil s sodbo, da je knjiga, kolikor je seveda mogoče, dobro došla vsakemu obrazovanemu človeku, ki se nima časa baviti z zasebnimi studijami filozofskimi, ki pa želi zvedeti „in nuce“ vse, kar je zanimivo v tem oziru. Ne pravim, da se bode s knjigo naslajal vsak član „Matice hrvatske“, ker ni razina obrazovanosti pri vseh članih taka, da bi jih mogle abstraktne znanosti zanimati. Tudi ne mislim, da je vse, kar je v knjigi, samoraslo, tega ne more nihče zahtevati, ali pisatelj je vestno uporabil bogato dotično književnost in dal na koncu natančen račun o teh virih. Ne strinjam se torej z nekim gospodom, ki mi je rekel, da bi takih knjig lahko v enem letu nekoliko napisal... Knjig bi napisal, ali kakih, to je drugo vprašanje. Noben poligraf ne more biti temeljit, in to je prvi pogoj vsake znanstvene knjige, katere namen je, ponaroditi znanost v lepi obliki in natančni vsebini. Zatorej izjavljam, da smatram gori navedeno knjigo za sad resnih in temeljitih študij, in oblika je tako prikupljiva, da jo bode tudi izobražen logik s pridom čital.

V uvodu govori pisatelj o imenu filozofije in filozofa. Stari modreci so se imenovali σοφοί ali σοφισται; Pitagora si je pridela bolj skromno ime „ljubitelja modrosti“ (φιλόσοφος). — Prvotna filozofija je bila mitološka, to je, ljudje so si s svojim čuvstvom in fantazijo razlagali vse pojave v prirodi okoli sebe. Ali s tako razlago

se um ni mogel zadovoljiti in začeli so obrazovani in daroviti možje z umnim delom razlagati te pojave, ne pa s fantazijo. Vrlo dobro je prikazano razmerje filozofije kot znanosti in mitologije, ki je osnovana, kakor vsaka vera, na čuvstvu in fantaziji ter operira s čudeži. To dejstvo je najjasnejši dokaz, da je vsaka filozofija, katera se oslanja na čuvstvo in fantazijo ali pa na kako razodetje božje, nasprotna spoznanju uma. — Filozofija je najsplošnejši nauk o vzrokih in osnovah stvari in se bavi s problemi, ki ne spadajo v področje poedinih znanosti. Pri tem pa filozofija ne mora biti samo teoretska, nego se bavi tudi z uporabo svojih naukov v praksi življenja, ker jih upotrebljava v političnem, socialnem, gospodarskem zmislu in ker daje življenju obliko, položaj človeku v svetu in smer njegovemu delovanju in hotenju. Teoretska stran filozofije se bavi s poslednjim spoznanjem principov vseh znanstev in njih zborom v eno celino, ki ustvarja sliko sveta. Praktična stran filozofije pa določa vrednost življenja in njegovih smotrov. — Vsak človek ima dve težnji: težnjo za blaginjo in težnjo za znanjem. Sila, razvitejše življenske potrebe in težnja za večjo blaginjo ga silijo, da misli, vprašuje, smatra, proučuje, nabira izkustva in po njih prireja svoje življenje. Znanost je torej osnova filozofije, ker išče resnico zaradi resnice. Človeštvo pa zahteva od znanja praktično vrednost za življenje v materialnem oziru, da si primerneje uredi medsebojne odnose članov društva, da si olajša boj za obstanek in da določi smotre prosveti. Zato je filozofija najsplošnejši nauk, ki spaja najobčenejša spoznanja v neko edinstveno celino brez protislovja.

Zato je za filozofijo potrebno znanje njene zgodovine. Zgodovina prikazuje ves razvoj uma ljudskega. Kakor se menjajo življenske prilike, tako se menja tudi filozofija, vsaka doba ima nove vidike in z novim vidikom nove probleme in nova vprašanja. Zgodovina filozofije vpliva na dva načina na razvoj filozofski; v prvem pozitivnem utrja resnice, v negativnem prepreča zmote. Resnica je velika zagonetka, katere ljudje nikdar ne bodo rešili popolnoma. Ali resnici se lahko bližajo. Samo ošabnost onih ljudi, ki smatrajo, da jim je Bog sam odkril resnico, si more domišljati, da ima resnico v zakupu. S tem je zadan konec filozofskemu promatranju, ker ako je resnica samo ena, potem ni potreba več nobenega razvoja. Vsak filozof misli, da je on zadel resnico, in je uverjen o svoji vrednosti. In vendar je vsaka taka dogmatska resnica ustanovljena na premisah, ki jih smatrajo dotičniki a priori za resnične, a zanje ni nepobitnih dokazov. Ker torej premise niso dokazane tako, da bi zadovoljile človeški um, je vsako apriorno namišljanje resnice brez trdne podlage.

Pri razvoju filozofije delujejo posamezniki, ki so posebno daroviti, to je socialni faktor; važen pa je tudi socialno-kulturni faktor, ker so posamezniki odvisni od socialnih in kulturnih razmer svoje dobe.

Lepo je razloženo trojno filozofsko tolmačenje (psihološko, kulturno-historijsko in pragmatično). Zgodovina filozofije ne sme podajati važnosti samo individualiteti poedincev, pa tudi ne prezirati le-té in vse izvajati iz shematizma, po katerem se je um dovršil postopno do sedanje višine. Zato je treba kritike, ki pa ne sme biti dogmatična, t. j. da smatra nekatere resnice a priori brez dokazov, nego mora biti imanentna, t. j. v sestavu samem mora opozarjati na vse, kar odgovarja resnici, in na vse, kar je zmota. Nobeden sestav ni povsem kriv, samo je bolj ali manj zmoti podvržen.

Jasno so razloženi razni teoretični in praktični problemi empirizma, racionalizma, kriticizma, problemi metafizike, ontologije, kozmologije, psihologije, tol-

mačenja monizma, dualizma in pluralizma, materijalizma, idealizma, realizma, in praktični ali vrednostni problemi etike, socijologije, prava, umetnosti in vere.

Na strani 31.—51. so razloženi v kratko, ali jasno filozofski sestavi indijski: prirodni politeizem in iz njega izišli panteizem Rig-vede; brahmanstva. Perzijani so izveli vso stvaritev iz dveh principov: svetla (Ormuzda) in tmine (Ahrimana), Babilonci so izumili astrologijo in magijo, Izraelci monoteizem in teokratijo, Kitajci imajo Kong-tse-jev sestav pravičnosti in človekoljubnosti in Lao-Tse-jev, ki se zove taoizem po bogu Tao, ki je v materiji in v duši. Egipčani so negovali matematiko, spoštovali posebno mrtvece in verjeli, da se duša seli v različna bitja in očišča. Vsi ti sestavi niso imeli posebnega vpliva na zapadno filozofsko mišljenje.—

V prvem delu se razlaga zgodovina grške narodne filozofije, ki se sme imenovati samonikla. Ona je delo ne vsega naroda, nego poedincev. Ker je priroda Grke po mačehovsko oskrbela, so se morali krvavo brigati za svoje blagostanje in so si tako dobili najrazličnejše oblike društvenega, javnega in privatnega življenja. Ako so bili zaradi tega pesimisti, jih je sposobnost za vsako delo napravila optimiste in jih harmonski razvila v lepe in dobre ljudi. Njih filozofija se ni dala kovati v sponse vere in tradicije in je bila umetniško nadahnjena. Vsi filozofi so bili tudi pesniki. — V četrtem oddelku sta razloženi kozmologija jonskih filozofov in elejska šola. Za njimi so prišli atomisti. V tretjem odseku se razpravlja o antropologiji dobi, to se pravi, človek je stopil v ospredje filozofskega mišljenja in mozganja. — Najprej so nastopili sofisti, ki so bili potujoči učitelji govorništva, filozofije in tolmači pesnikov. Sofiste je pobijal Sokrat, ki se je bavil z etiko. Njegovi učenci so ustanovili različne šole: 1.) Megarjani, ki so spojili nauke Sokratove z nauki elejske šole. 2.) Kiniki. 3.) Kirenjani. Megarska šola je prednica skepticizmu, kiniška šola stoicizmu in kirenajska epikurizmu. — Sledeči oddelek razpravlja o Platonu in Aristotelu. Platon je bil najimenitnejši učenec Sokratov, učenjak, političar, umetnik in svečenik.

Najimenitnejši učenec Platonov je bil Aristoteles iz Stagire, učitelj Aleksandra Velikega. V njem je dosegla znanost grška svoj vrhunec. On je obsegal v svojem duhu vse tedanje znanje.

V knjigi je ostalo žalibog mnogo tiskovnih napak, katerih pa ni pisec zakrivil, nego jih ni mogel popraviti zaradi odsotnosti od tiskarskega mesta.

Ako bi kaj prigovarjali, bi bilo to, da so grški citati doslovno prevedeni, kar bi bil umevneje prevedel, ako bi bil dal bolj domačo obleko svojemu prevodu.

Včasih bi želeli nekaj več čuti o življenju filozofov, o katerih razpravlja.

Ne vemo, zakaj je rabil obliko Talet in Keb. $\Theta\alpha\lambda\eta\varsigma$ ima v gen. $\Theta\alpha\lambda\eta\sigma\omega - \Theta\alpha\lambda\eta\sigma\delta$, pa tudi $\Theta\alpha\lambda\eta\tau\omicron\varsigma$; torej osnova „ $\Theta\alpha\lambda\eta\tau\omicron$ “, $\text{K}\epsilon\beta\eta\varsigma$ pa vedno „ $\text{K}\epsilon\beta\eta\tau\omicron\varsigma$ “. Torej Talet in Kebet, kakor Lahet.

Ali to so malenkosti, ki knjigi ne jemljejo vrednosti. Zatorej jo vsakemu prav toplo priporočamo.

R. P.

Vyhubit. Obraz slovenského utrpení. Napsal R. Targo. V Telči. Nákladem knihkupectví Emila Šolce. Cena 80 h.

Ta češka knjižica slika kratko in jedrnato položaj ogrskih Slovakov, ki se v zadnjih časih bolj živo gibljejo in upirajo pomadžarjanju. Namen ji je, da vzbuja zanimanje Čehov za trpljenje najbližjih bratov, in zahteva naravnost, naj bo Slovaško

jenju dejanja. Skladatelj se ni ognil tradicionalnim prizorom, kot je na primer Cezarjev triumf. Učinkujejo šablonsko, toda ne zgrešijo vtisa pri občinstvu in zaokrožijo realistični prikaz, kakršnega si je avtor izbral. Švara je sam vodil glasbeni del vprizoritve in je skupno z režiserjem Debevцем in sopranistko Heybalovo v glavni vlogi uspel, doseči za svoje pomembno delo prodoren uspeh.

Glasbena sezona 1939-40 je pokazala porast solističnih, instrumentalnih in orkestralnih koncertov nasproti zgolj zborovskim. Omeniti je treba na tem mestu, da je aprila polagalo pevsko društvo Krakovo-Trnovo račun o svojem delu. Na cerkvenem koncertu »Ljubljanskega Zvona« v maju mesecu je sodeloval z resnim prizadevanjem in večšo igro kot solo-organist g. Rančigaj. Akademija v prid »zimski pomoči« (26. aprila!) je s svojim raznolikim sporedom privabila polno občinstva v Unionsko dvorano. Izvrsten je bil obisk produkcije glasbene akademije in glasbene srednje šole; na eni izmed njih je doživela ugodno izvedbo Dvořakova kantata »Stabat Mater« (dirigent dr. Švara).

Priljubljena Bizetova opera »Carmen« je v skrbno pripravljenih izvedbah ogrela poslušalstvo s svojimi mičnimi melodijami in vžigajočim ritmom. Številna gostovanja v opernem gledališču (Gjungjenac, Leventova, Karlovčeva, Laboševa, Gostič) so dala publiki priliko, primerjati pevske spretnosti in zrelosti že izvežbanih pevcev-umetnikov med seboj. Pevska tekma neizšolanih glasov konec junija pa je pokazala ogromno zanimanje tako po številu prijavljenih tekmovalcev kot po množici prisotnega občinstva.

Razveseljiv pojav letošnje glasbene sezone je obenem porast koncertnih in opernih obiskovalcev. Večina prireditev je bila bolj kot kdaj poprej obiskana. Zdi se, kot da se naš človek v teh resnih časih tesneje oprijema vsega kulturnega življenja, porojenega iz lastnega prizadevanja. Podkrepjena zavest, kolike vrednosti je to kulturno življenje, je morda vendarle svetel utrinek v današnjih, kulturi neprijaznih okolnostih.

POGLAVJA IZ FILOZOFIJE

(Po M. Mitinu.)

VLADO KERSNIK

» — — — tam, kjer preneha spekulacija, t. j. na pragu realnega življenja, tam se začne realna pozitivna znanost, ki prikazuje praktično dejavnost in praktični razvojni proces ljudi. Izginjajo fraze o zavesti, njihovo mesto pa mora zasesti realno znanje. Ko se začne s prikazovanjem resničnosti, izgubi samostojna filozofija svoj *raison d'être*. Na njeno mesto more stopiti v najboljšem primeru sumiranje najbolj splošnih rezultatov, ki so abstrakcije zgodovinskega razvoja ljudi.« (Arhiv Marxa in Engelsa)

Materialnost sveta in oblike obstajanja materije

Osnovno modroslovno vprašanje je vprašanje o odnosu med objektom in subjektom, med zunanjim svetom, naravo in mišljenjem, med materijo in duhom. To je vprašanje, katera izmed teh dveh prvin sveta in narode je

prvotna, absolutna, ki traja od vekomaj in večno, in katera je sekundarna, odvisna od prve in se poraja kot posebna oblika razvojnega procesa primarne. Z drugimi besedami povedano bi se to vprašanje glasilo: ali je svet materialen ali pa je duhovnega porekla?

Toda: ali objekt, природа, oziroma ves sklop pojavov, ki jih imenujemo zunanji svet, sploh obstoji? Ali ni vsega tega ustvarila le naša domišljija? Ne glede na to, da je moral biti človek, ki je prvi postavil tako vprašanje, že precej degeneriran, ločen od življenja, ali pa je na duši nosil kak greh in da bi se otresel vesti, si je zadal to vprašanje in ga rešil v svojo (recimo razredno) korist, torej ne glede na vse to moramo najprej dokazati, da materialni svet sploh obstoji.

Najnatančnejši in hkrati najpravilnejši odgovor nam daje človekova družbena praksa. Če n. pr. zavojiš z biciklom v kakšen mejnik, se pri tem eventualno raniš in morda še umreš na posledicah rane, pač pa ne bo mogel nihče več trditi, da si se potolkel in pobil na mejniku, ki je bil samo tvoja izmišljotina, ampak na kamnu, ki je popolnoma neodvisen od tebe in stoji še zdaj tam, čeprav tvoja fantazija ne deluje več.

Prav na isti način je tudi človekova družbena praksa dokaz za objektivni obstoj sveta, ki je neodvisen od naše zavesti — duha. Dejstvo, da se človek v svojem družbenem življenju vsak trenutek srečava z zunanjim svetom, ki ga dojema preko svojih čutnih organov; dejstvo, da stoji ta svet pred človekom kot neposlušna in često sovražna sila, s katero se mora človek krvavo boriti, tudi za ceno življenja; in slednjič dejstvo, da mora človek ne samo odstranjevati zunanje zapreke, ampak da jih tudi mora znati, umeti odstranjevati, vse to so dokazi, da zunanji svet resnično obstoji in da obstaja neodvisno, preko in mimo našega mišljenja. To pomeni, da je zunanji svet, t. j. природа, t. j. materija primarna, zavest pa da je sekundarna, odvisna od materije. Svet je potemtakem materialen, ni duhovnega porekla, pač pa je zavest materialnega porekla.

Kaj pa je materija?

Pri odgovoru je treba razlikovati filozofsko pojmovanje materije in prirodoznanstveno pojmovanje materije. Filozof preučuje materijo, kakor se dotika zavesti, spoznavanja, mišljenja, kratko in malo subjekta. Pod filozofskim pojmom materije razumevamo vse, »kar deluje na naše čutne organe, kar vzbuja občutke; materija je objektivna realnost, ki jo sprejemamo preko občutkov.« (V. I. U. — podčrtal Vl. K.) To materijo, ki obstaja izven nas in neodvisno od nas, torej sprejemamo s svojimi čutili in se v naši zavesti odraža, zrcali.

Prirodoslovec pa premišljuje o tem, kakšen je ta objektivni svet pod zornim kotom sodobnih fizikalnih znanosti. Filozof raziskuje odnos med snovjo in zavestjo, med subjektom in objektom; prirodoznanstvenik pa raziskuje ustroj snovi in karakter njene fizikalne strukture.

Materija je vse, kar je, in vse, kar je, so le različne oblike materije. Potemtakem je tudi subjekt snov, potemtakem je tudi zavest nekaj materialnega. Že zgoraj smo spoznali, da je zavest nekaj sekundarnega, da je snovnega porekla. Zdaj lahko to misel toliko razširimo, da rečemo, da je zavest lastnost visoko organizirane snovi. Ta visoko organizirana snov so človeški možgani. Razločevati snov od zavesti, oziroma zoperstavljati eno drugemu ima smisel le tedaj, kadar se zavedamo enot-

nosti snovi, kadar nam je jasno pred očmi, da je subjekt spoznavajoča, objektivni svet pa spoznavna materija, toda da kljub temu tvorita ti dve nasprotji dialektično enoto, ki se ji pravi snov sploh. Spoznavajoča materija je le ena izmed neštevilnih razvojnih oblik snovi, in je sama sebi, prav tako kakor ostali zunanji svet, predmet spoznavanja, t. j. del spoznavne materije. Zaradi te univerzalnosti materije kot dialektične celote in »neuniverzalnosti« spoznavne materije, kot delca, kot oblike snovi v sploh, morejo biti naša spoznanja le relativno resnična: z njimi ne moremo objeti vse snovi v njeni celoti; toda o tem kasneje.

Ko so konec prejšnjega stoletja odkrili elektrone itd., je med filozofi in »filozofstvujuščimi« fiziki odjeknil klic: »Snov izginja!« — Toda: »Materija izginja — pomeni, da je izginila tista meja, do katere smo do sedaj spoznali snov, naše spoznavanje gre globlje; izginjajo taka svojstva materije, ki so prej bila videti absolutna, nespremenljiva, prvonačelna (inercija, nepredirnost, masa itd.) in ki so se zdaj izkazala, da so relativna, lastna le nekaterim oblikam snovi.« (V. I. U. — podčrtal Vl. K.) Prirodnoznanstvena dognanja o lastnostih snovi se menjajo, njih vsebina, osnovna filozofska formula o objektivnosti in absolutnosti materije se pa ne menja, je prav tako objektivna in večna, kakor je objektivna in absolutna snov sama. Vsebinsko ostane, menjajo se le njene oblike. Zakaj? Zato, ker je »edina lastnost materije to, da obstaja kot objektivna realnost in to nezavisno od naše zavesti.« (V. I. U. — podčrtal Vl. K.) S tem pa seveda ni rečeno, da materija nima vseh do sedaj znanih fizikalnih svojstev. Snov vse te lastnosti ima, toda priznavati kopo mehaničnih lastnosti, ki jih ima, še ne pomeni priznavati materijo. Priznavati materijo ne pomeni priznavati, da mora biti nujno težka, da mora imeti mehanično maso itd. Snov nima samo teh lastnosti, ki so lastne in značilne samo za nekatere oblike snovi.

Kakor človek na svoj način živi, na neki poseben način obstaja, funkcionira, tako ima tudi materija svoj način obstajanja. Ta način je gibanje. »Materija brez gibanja je prav tak nesmisel, kakor gibanje brez materije,« »gibanje je eksistenčna oblika materije.« (Engels). Svet je »gibajoča se materija, svet je materialno gibanje.« Materija je samo v gibanju materija, t. j. snov je samo v gibanju večna in objektivna realnost. Tudi človeka si ne moremo zamišljati izven njegovega svojkega načina obstajanja, izven tega načina ni več človek, samo in izključno v tem načinu more človek obstajati. Gibanje pri snovi je to, kar pri človeku delo, hrana, misel. Ne smemo pa si gibanja snovi predstavljati mehanično, kot enostavno premeščanje snovnih delcev. »— — gibanje snovi je prav tako toplota in svetloba, električna in magnetska napetost, oksidacija in redukcija, življenje in slednjič zavest.« (Engels) V tem neprestanem in raznolikem gibanju materija neprestano, večno traja, prav tako kakor se večno, nenehno vrti. Materialno gibanje je samogibanje; materija je večna, eksistira kot gibanje, je primarna, zategadelj je ni mogel nihče pognati v gibanje, ampak se giba sama od sebe, ker bi sicer niti obstajati ne mogla. To potrjuje tudi fizikalni nauk o nenehnem gibanju elektronov. Vprašanje, kdo je materijo prvi zagibal, vprašanje o prvem sunku, je prav tako jalovo in nesmiselno, kakor vprašanje, ali bomo na sodni dan vstali oblečeni ali nagi.

Torej ni, ni bilo in ne more biti nikakršnega absolutnega mirovanja, kakor ne more nastopiti doba, ko bi materija začasno izginila. V absolutnem

»nemirovanju« materije pa moremo opaziti relativna mirovanja. Relativno, delno mirovanje je eden izmed momentov samogibanja snovi, je delni slučaj gibanja, kakor je pri človeku spanje relativno mirovanje v sklopu človekovega življenja, ki je absolutno gibanje. Še več! »Možnost relativnega mirovanja teles, možnost ravnovesij je bistveni pogoj diferenciranja materije in torej tudi življenja.« (Engels)

Ne moremo pa govoriti o materiji na splošno niti ne o gibanju na splošno, ampak moramo imeti pred očmi vedno njihove konkretne oblike. Poznamo samo različne oblike materije in gibanja. »Besedi gibanje in snov, to so samo kratice, s katerimi označujemo po splošnih lastnostih različne konkretne čutne stvari.« (Engels) Če govorimo o človeku, si ne predstavljamo človeka na splošno, ampak popolnoma stvarnega človeka, kot odraz celokupnosti družbenih odnosov, kot zgodovinsko in razvojno konkretno stvar. Ne filigransko konkretno, ampak družbeno in zgodovinsko konkretno. Materije in gibanja si ne predstavljamo pod drevesom in goro, ampak v njihovih vrednostnih različnostih. Materijo si moramo predstavljati v njenem konkretnem gibanju, gibanje pa v njegovi konkretni materialnosti.

Gibajoča se materija obstaja v času in prostoru. Že gibanje samo zahteva ti dve obliki materialnega obstajanja. Prostor in čas sta neločljiva od snovi, sta njeni eksistenčni obliki. Če rečemo, da snov obstaja v prostoru, s tem ne mislimo na nekak nesnoven prostor, prazen prostor, ki ga napolnjuje snov. Materija sama je prostorna in trajajoča, snovni svet je tak svet, ki mu je notranje lastna prostornost. Prostor in čas nista nekaj nesnovnega, nista subjektivni obliki naših občutkov, ampak sta objektivna in ne obstojata izven materije, kakor tudi materija ne obstaja izven njih. »Osni obliki vsakega bivanja sta čas in prostor, in bivanje izven časa je prav takšen nesmisel, kakor čas izven bivanja.« (Engels) »Če priznavamo obstoj objektivne resničnosti, t. j. gibajočo se materijo, ki je neodvisna od nas« moramo »priznati tudi objektivno realnost časa in prostora.« (V. I. U.)

Toliko v odgovor onim zmotam, katere trdijo, da sta čas in prostor popolnoma naša subjektivna fabrikata, češ da nam naše predstave ne dajejo točnega računa o svetu, in da sta tako čas in prostor samo obliki, ki si jih je ustvaril človek v procesu odražanja sveta.

»V svetu ni ničesar razen gibajoče se materije, in gibajoča se materija se ne more drugače gibati kakor v času in prostoru. Človeške predstave o času in prostoru so relativne, toda iz teh relativnih predstav je možno sestaviti absolutno resnico, te relativne predstave gredo v svojem razvoju po liniji absolutne resnice, približujejo se ji. Spremenljivost človeških predstav o času in prostoru prav tako malo oporeka objektivni resničnosti enega in drugega, kakor spremenljivost znanstvenih dognanj o strukturi in obliki snovnega gibanja ne oporeka objektivni resničnosti zunanjega sveta.« (V. I. U.) Če obstajata čas in prostor v naših pojmih, tedaj morata tudi objektivno obstajati, ker nam dajejo naše predstave objektivno (ne absolutno) pravilno sliko sveta, kajti »človek bi se ne mogel biološko sporazumeti s sredino, če bi mu njegovi občutki ne dajali objektivno pravilne predstave o njej.« (V. I. U.)

Snov in zavest. Teorija odražanja.

Zavest je lastnost na poseben način organizirane materije; poudarjam: je lastnost materije in sicer materije, ki se je v svojem naravnem razvoju na poseben način organizirala. Taka materija so možgani višjih živalskih vrst; zato bi mogli reči, da je zavest lastnost na določen način organiziranih fizičnih bitij. Zavest je neizbežno vezana na možgane, na materijo. Znanost nam še ni dala in nam tudi ne more dati dokaza, da obstaja kje zavest ločeno od snovi. Ni zavesti — duha — brez misleče substance; misleča materija so pa možgani. Kamen moreš dvigniti, vreči ali razbiti, toda kamen se tega ne bo zavedal. Kamnu, rastlinam in nižjim živalim ni dana sposobnost dojemati procese, ki se odigravajo v njih in okoli njih, ni jim dana zavest. »Zavedati se« je šele lastnost višjih živalskih vrst. Samo določeno organizirani materiji — višje organiziranemu živčnemu sistemu je dano dojemati in v sebi odražati, zaznavati vse, kar se godi v njem in okoli njega, t. j. izražati procese, ki se dogajajo v živčevju na tak poseben način, da so dostopni misleči substanci. Dostopni namreč tako, da se morejo spremeniti v zavest. Objektivne procese, ki se vrše v živčnih središčih, spremlja njihov notranji izraz, spremlja jih njihov subjektivni izraz, in to je zavest. To, kar je samo po sebi objektivni materialni proces, je za »omogućeno« bitje hkrati subjektivni, duševni akt. Zavest in občutenje sta lastnost gibajoče se materije; sta posebno svojstvo, odražati fiziološki proces, ki se vrši v možganih, sta lastnost, ki je tesno, neločljivo zvezana z objektivnim živčnim procesom, vendar je pa ne smemo zamenjavati s tem procesom. Občutek in misel nista isto kot fiziološki proces, ki se vrši v naših možganih, z njim sta neločljivo zvezana, sta njegov notranji, subjektivni izraz. Misel ni težka, tudi se ne cedi iz možgan kakor mast iz pečenke. Okroglost tudi nima nobene teže, čeprav sta okroglost in teža lastnost enega in istega telesa. Teža možgan in zavest sta prav tako samo različni lastnosti ene in iste materije. Z zavestjo nikakor ne moremo opraviti tako, da se omejimo na proučevanje objektivnega fiziološkega procesa, ki se vrši v možganih. Zavest pri možganih je isto kot detonacija pri eksploziji.

Zavest je eden izmed življenjskih pojavov materije, in sicer materije na določeni razvojni stopnji, je lastnost tiste materije, ki se javlja na visoki stopnji prirodne evolucije. Zavest ni od vekomaj. Zavest ni lastna vsaki materiji. Zavest je posledica razvoja, ki ga je doživljala materija. Nižje stopnje živalske zavesti so vezane na razvoj živčevja. Nadaljnji razvoj, t. j. prehod od živali k človeku, pa je vezan na razvoj družbenega dela, se pojavi kot njegova posledica in se z njim razvija. »Proces človekove socialno kulturne rasti gre normalno takrat, kadar roke uče glavo, nato pametnejša glava uči roke, a umne roke zopet in močneje pospešujejo razvoj možganov.« (Gorkij) Prav tako pravi Gorkij, da so delovni procesi tista sila, ki so spremenili vertikalno žival v človeka. Človekovo rojstvo ni vezano toliko na anatomske spremembe, marveč je sociološko duševni akt. Človekova zavest se je stalno razvijala in spreminjala pod težo družbenega življenja, predvsem pod težo materialne proizvodnje. Naša zavest je odraz življenja, v katerem živimo. »Moj odnos do moje sredine je moja zavest.« (Arhiv Marxa in Engelsa) Zavest ni

nobena abstraktna zavest, ampak popolnoma stvaren odnos do sredine, v kateri človek živi.

Vzporedno z razvojem zavesti in misli je nastajal jezik. Brez jezika ni misli in brez misli ni jezika. Jezik je materialen izraz misli, je navzven obrnjena misel, je zunanji izraz notranjega dejstva. Kakor je za očesni živčni center potrebno oko, da moremo gledati, tako je za zavest potreben jezik, da moremo misliti. In narobe. »Jezik nastane, podobno kot zavest, iz potrebe po stiku z drugimi ljudmi.« (Arhiv Marxa in Engelsa). Ta potreba ima korenine globoko v družbenem življenju, v družbenem delu.

Že v prejšnjem poglavju smo videli, da si kakor dve nasprotji stojita druga proti drugi dve prvini dialektične enote, in sicer spoznavna in spoznavajoča materija. Spoznavajoča materija spoznava spoznavno materijo. Zavest spoznava zunanji svet. Zunanji svet izziva naše predstave in občutke ter se v njih odraža. Naše predstave in naši pojmi o objektivnem svetu so kopije, odrazi, fotografije tega sveta. Predstave in pojmi ne nastajajo sami od sebe, ampak jih povzročajo dražljaji. Te zunanje dražljaje ne smemo jemati mehanično. Zunanji dražljaj ni samo, če te kdo z iglo zbode. Zunanji dražljaji so ves sklop življenjskih pojavov, ki jih vidiš okoli sebe in občutiš v sebi. Vidiš in občutiš jih zato, ker delujejo na tvoje čutne organe; ker te dražijo.

Človek spoznava svet, t. j. objektivno in absolutno resnico v spoznavnem procesu. Spoznavni proces je zapleten proces, v katerem se še nam neznan pojav — stvari za sebe, Ding an sich — odražajo v naši zavesti in postanejo tako stvari za nas, Ding für uns. Idealno — t. j. naši občutki in naše predstave, — je samo »prevedeno in predelano materialno« (Marks). V teku spoznavnega gibanja naših možganov postaja odraz zunanjega sveta v naših občutkih in mislih vse globlji in globlji. Občutki in mišljenje, ki so zrcalna slika zunanjega sveta, nas na ta način s tem zunanjim svetom vežejo, nam ga približujejo. Misli in občutki nas ne oddaljujejo od sveta, kakor je trdil Kant, marveč nas svetu približujejo, ker so pravilne kopije tega sveta; toda o tem kasneje.

»Odras, odražanje prirode v človekovi misli ne smemo mrtvo pojmovati, ne abstraktno, ne brez gibanja, ne brez protislovij, marveč v večnem gibanju, nastajanju in razpletanju protislovij.« (V. I. U.) Proces odražanja ne smemo jemati v ozkem empiričnem smislu. Odras sveta niso samo neposredna občutenja zunanjih dražljajev, ampak so tudi odgovori na te dražljaje. Ne smemo pozabiti na subjektivno aktivnost. Človek ni samo mrtev stvar, v katerega se zunanji svet zaletava in ki mirno jemlje na znanje te karambole. Človek na ta zaletavanja odgovarja, kakor odgovarja prožna palica, ki jo hočeš upogniti. Ta odgovor ima svojo notranjo stran — misli, in svojo zunanjo stran — družbeno prakso. (O človekovi družbeni praksi bomo govorili v sledečih poglavjih.)

Svet se ne odraža samo neposredno v naših občutkih in predstavah. Podobno sveta si ustvarjamo tudi s svojimi mislimi, z abstraktnimi pojmi. »Spoznanje je po človeku izdelan odraz prirode. Toda to ni enostavno in polno odražanje, ni neposredno, ampak je proces cele vrste abstrakcij, formuliranj, oblikovanj pojmov, zakonov itd.« (V. I. U.) Proces spoznavanja in gibanja od občutka k misli se vrši skokoma, kakor se sploh ves človeški in prirodni razvoj vrši skokoma. Ta skokoviti prehod je posledica protislovij, posledica edinstva dveh takih nasprotij, kakor sta občutek in misel.

Občutek, predstava daje neposreden odraz občutenega predmeta. Pojem in ideja nista neposreden odraz predmeta, marveč sta z njim zvezana preko občutkov. Pri prehodu od videnega predmeta do pojma ali ideje se zavest od predmeta na videz oddaljuje. Človek bi rekel, da sta občutek in predstava bližja predmetu kakor pa pojem in ideja. Toda misel objame predmet v celoti, v njegovem gibanju in v njegovih zvezah z ostalimi pojavi. Misel globlje prodre v predmet. Občutek odraža obrise, oblike predmeta, misel pa razvozla vprašanje, kaj se za to konkretno čutno obliko skriva, kje je njen vzrok. Misel, ki je abstrakcija, nas vodi stran od predmeta, toda to samo zaradi tega, da bi nas privedla čim bližje k njemu.

Ogelni kamen našega spoznavanja je občutek? Kaj pa je sploh občutek? Občutek je predvsem posledica delovanja materije na naše čutne organe. Občutek je preoblikovanje energije zunanjega dražljaja v fakt zavesti, v subjektivni odraz in podobo sveta. Kakšen pa je tedaj odnos med občutkom kot kopijo in med resničnostjo kot originalom? To je vprašanje, nad katerim so se skrhalo peresa takih glav, kot je Plehanov, in pred katerim je odpovedal večji del materialističnih filozofov prejšnjega stoletja. Zato se bomo temu vprašanju najlaže približali s primerom, ki jo je dal eden največjih zastopnikov napredne misli, ko je pisal o barvi in svetlobi.

Barva je posledica delovanja fizikalnega telesa t. j. svetlobnega vala na našo mrežnico. Barva ni nič subjektivnega, ni nikakršen privid človekovih možgan. Objektivna vrednost svetlobnega vala se odraža v subjektivni obliki, v obliki občutka. »Če je barva občutek samo v zvezi z mrežnico, (kakor vas sili priznati prirodoslovec) tedaj pomeni to, da izzivajo na mrežnico padajoči svetlobni žarki občutek barve. Pomeni, da obstoji izven nas in neodvisno od nas in naše zavesti gibanje materije, postavim valovi etra, valovi določene dolžine in določene hitrosti, ki delujejo na mrežnico in tako povzročajo v človeku občutek te ali one barve. Tako namreč gleda prirodoznanstvo na te stvari. Občutke različnih barv razlaga prirodoslovje z različno dolžino svetlobnih valov, ki obstajajo izven človekove mrežnice, izven človeka in neodvisno od njega. — — : materija deluje na naše čutne organe in izziva občutke. Občutek zavisi od možganov, živcev mrežnice itd., t. j. od materije, ki je na poseben način organizirana. Obstajanje materije ne zavisi od občutkov. Materija je prvotna. Občutek, misel, zavest so visoki produkti na poseben način organizirane materije. — Barva je rezultat delovanja fizikalnega telesa na mrežnico. Občutek je rezultat delovanja materije na naše čutne organe.« (V. I. U. — podčrtal Vl. K.) — V tem citatu so zgoščene vse osnovne misli našega dosedanjega razpravljanja.

Odraž, to je kopija, je pravilna fotografija resničnosti. Toda ali je res pravilna? Ali nima morda prav Kant, ko trdi, da je med stvarmi za sebe in med našimi predstavami o njih nepremostljiv prepad? Stojimo pred vprašanjem, ali nam naši čutni organi, t. j. sredstva spoznavanja, verno služijo, ali nam dajejo točen račun o zunanjem svetu? Naša vsakdanja srečanja nam popolnoma jasno dokazujejo, da so naše oči izredno močne in točne fotografske leče, da se moremo nanje popolnoma zanesti. Na svojih pet čutov se moremo popolnoma zanesti in nam povsem zadoščajo za spoznavanje sveta. Na trdnem temelju zanesljivih podatkov, ki nam jih dajejo naši občutki o zunanjem svetu, si moremo graditi podobo sveta, pravilno podobo absolutne in objektivne resnice. Do te pravilne podobe se dokop-

ljemo v razvojnem procesu, v procesu družbene prakse. Vendar pa nam spoznanje ne daje dovršene absolutne podobe, proces spoznavanja gre preko relativnih resnic k absolutni. »Reka resnice teče po prekopih zmot.« (Tagore.)

Ni mejá naši sposobnosti, spoznavati in spoznati svet, vendar pa so vsakokrat dane in začrtane zgodovinske meje našemu približevanju materiji, absolutni resnici. »Meje našega približevanja so zgodovinsko pogojene, ni pa pogojeno obstajanje te resnice, ni pogojeno dejstvo, da se mi tej resnici približujemo. Zgodovinsko so pogojeni obrisi naše podobe, ni pa pogojeno dejstvo, da ta podoba predstavlja objektivno obstajajoč model.« (V. I. U.) (Dalje)

DVOGOVOR O UMETNOSTI IN NARAVI

F. X. ŠALDA — B. BORKO

Dva prijatelja, slikar in pesnik — imenujmo ju v čast strogega in ironičnega pisca »Operette morali« Amelio in Tristan — se sprehajata počasi, kakor pač dopušča Tristanova bolezen, po zaraščajočih se stezah starega, zapuščenega parka. Le-ta se z ene strani prislanja na beli monumentalni grad iz sedemnajstega stoletja, zdaj takisto že neobstanovan in do malega zapuščen, z druge strani pa prehaja v polja, na katerih leži bolščeča tišina. Tista tišina, ki v nji poka zoreče klasje in kakor razgreto, trepetajoče ozračje slepi varijive poglede s plamenečimi maki. Je vroče popoldne kasnejšega poletja.

AMELIO: Da, prav imaš. Treba je napraviti po tvojem parku raziskovalske poti, ločevati in proučevati poedine vrste, umeti se zamisliti v namen in stil posameznih njegovih zakotij. Ta park je kakor veliko jezero, ki je razcepljeno v mnogo razjedenih zalivov in vsak izmed njih ima drugačen značaj: tu voda melanholično drema v bičju, tam so njeni kodri odprti sleherni sapi in se zdi, kakor bi jo dražila in prav izzivala; zopet drugje izdajsko krožijo njeni spodnji tokovi, medtem ko gladina varuje njihovo skrivnost in lažnivo kaže mir. Da, kakor so šli čez tvoj park časi in ljudje s svojimi hrepenenji, kapricami, modami in žal tudi s potrebami in nujnostmi, so se odražale v njem takisto njihove podobe in tu še vedno drhte s svojim oslabljenim odmevom: Narava jih ni še zbrisala, zakaj Človek tod še neugnano bedi. Tule, na tem delu na primer — in pokazal je z roko na travnati plateau pred gradom — je misel kakor pomirljivo prizorišče za pogled z okna, in te platane v ozadju, ki se po njih vzpenjajo jerihonske rože in pasje zelišče, kažejo tisto ukročeno in kultivirano naravo, ki daje kulise Poussinovim podobam; platane nosijo svoje krošnje z nekako zavestno melanholijo, kakor bi čakale na junakinjo iz Racinovih žaloiger, da bi umrla pod njimi od žela zaman zanikavane in zatajevane zločinske strasti.

TRISTAN: In zopet ondi, za tistim pobočjem v globeli, se posnema sproščena in zares podeželska narava Rousseauovih Charmettes z brezovimi in jelkovimi gozdički, odkoder veje spomladi najslajši vonj kukavice, in s širokimi travnatimi čistini, kjer še tli sončna iskra, ko drugod že hladita

tema in senca; tam se steze čudno ovijajo in »imajo nekaj opotekajočega, kakor hoja nezaposlenega človeka, ko tava na sprehodu« v Novi Heloisi.

AMELIO: Da, tu je zares čudno mehko in tesnobno. Človek je odšel, v njegovih izmučenih živcih je izzvenela boleost, njegova toplota je izhlapela, a tu je žalost ostala in bo strašila še dolgo.

TRISTAN: Rajši reci: bo strašila vedno, dokler bo kje človek, ki ume to občutiti, dokler bo kje misleč duh, ki ume tehtati s tehtnico svojega izkustva in svoje bolesti trud, ki se tu trati in briše. Zakaj to, po čemer hodiš, niso kupi suhega listja, namreč plasti mrtve misli in mrtve volje in iz njih vstaja tesnobnejši in bridkejši vonj, kakor iz jesenskega listja; niti ni treba, da bi jih prej razril z nehotenim gibom ravnodušne ali nepozorne palice. Melanholija, resnična melanholija, ta vzvišena kraljevska žalost, je samo tam, kjer je bil poprej življenjski stil in stremljenje po njem in kjer se sedaj briše njegova sled — zakaj takšna sled se vedno briše s cunjami in žal z roko kakšne dekle. Da, narava je nekaj vseskoz negativnega in protimiselnega; ne zoperstavlja se ji zaman vse življenje slehern dobro organiziran človek. Če ne ve, pa vsaj sluti, da je narava samo zakrunkana smrt, uničevanje, razkroj in poguba. Če sedeš zvečer k toplemu ognjišču, pod ljubeznivo in modro luč svetilke, s knjigo v roki — in zame je tak trenutek višek dneva, četudi ne bi bilo divjih faustovskih nagibov, ki bi bili morali prej zadremati — v takem hipu se morda niti ne zaveš, da je v tvojih dveh, treh že navajenih gestah zaprta vsa podcenjevana zmaga nad naravo. Zmaga tisočletij in desetisočletij, ki jo je bilo treba dobojevati korak za korakom, ne ped za pedjo; kajti če bi bilo po volji narave, bi zdaj spal v najboljšem primeru zagrnjen v mah ali v listje svoje topo živalsko spanje. Tam, kjer ji najbolj zmagovito kljubuješ in gradiš zoper njo najvišji jez — tam vznikata umetnost; ondi, kjer zmaguje ona nad mrtvim trudom, pa melanholija. Ponos enega in tragika drugega čustva naj bi bila edina hrana plemenitih duš: tečaj in nasprotni tečaj, in drug naj se kreše ob drugem! Treba je bilo šele neumljive perversnosti človeka devetnajstega stoletja, vsega njegovega samomorilnega naturalizma, da vzljubi to, kar mu je kvar in poguba, da koketira s svojo smrtjo in se sentimentalno igračka s tem, kar ubija; da z njeno zaslepljeno roko prenaša v umetnost razvrat in razkroj in si domišlja, da ustvarja tam, kjer v resnici samo ruši stvaritve nekdanje sile in lepote. Če pa hočeš, ti dam zadoščanje, ko priznavam, da so tudi te oskrunjene in pohabljene stvaritve dojemljive in po svoje še vedno lepe, najsi je njih lepota zamegljena z žalostjo razvrednotevanja.

AMELIO: Po takem se mi zdi, da častiš devetnajsto stoletje s skoraj že apokaliptičnim ogorčenjem, ki ga prav zares ni vredno: to j u s t e m i l i e u — stoletje ni bilo nadpovprečno ne v dobrem in ne v zlem. Najsi bi te še tolikaj dražilo, vendar menim, da to previdno napredno stoletje ni delalo nič drugega, nego nadaljevalo delo prejšnjih dob; če je kaj razkrajalo, je to samo zbog tega, ker je bilo dedno sprejelo zarodke razkroja, ki so se v njem kajpak dalje razvijali. Narava je prodrla v umetnostno tvorbo — govorim za sedaj samo o slikarstvu — že takoj v njenem začetku, skoraj v hipu, ko se je čopič prvič pomočil v olje; sam material in samo orodje je vodilo umetnika koj v začetku k iluzionističnemu posnemanju in k igram z optičnimi prevarami. V samem začetku slikanja v olju, pri Janu van Eycku, pri Pierru della Francesca, pri Giorgionu je naturalizem že kar dovršen.

TRISTAN: Bodi, da, dopuščam ti še več: naturalizem najdeš že v gotiki, vendar gre za to, kakšnega; narava se tam resda vnaša v umetnost, toda umetnost je trden, zaprt, odsekan svet hierarhije form; narava se resda vpleta v umetnost, vendar samo kot primer vnanjega vsemirja in potem ko je bila v knjigi božji prepesnjena v črko. Narava je tam samo spremljava človeškemu duhu, ki je našel svojo metodo v sebi; če ondi že poje, jo slišiš zgolj v presledkih in samo zato, da bi izmerila globino molka umetnosti, ki se iz nje sicer dvigajo pojoče konstelacije. Dandanes pa zajema umetnost iz narave celo svojo metodo, kajti zdi se, da se je Duh odrekel svoji stvarjalni predpravi. Pri nobenem izmed velikih mojstrov, ki si jih bil imenoval, ni bilo tega; tam je narava zgolj ozadje, samo neka temna stena, temá, ki vabi, a tudi preti, medtem ko je figura človeško telo, v arhitekturi svoje forme in po melodiji svoje linije samo središče in sama določnost. Tam ni narave kot edinega, vse obvladujočega kraljestva in sfere; čeprav govori tudi tam, pa samo odgovarja na človekova vprašanja in odgovarja zgolj z odmevom misli. Dandanes narava vprašuje in človek ji odgovarja v njenem jeziku — se pravi, samo ponavlja njena vprašanja. Izgubljen je višji medij, ki je vezal in pravično zajemal oba činitelja: Bog. Samo v njem je mogoče ljubiti in samo v njem pravilno soditi in vrednotiti; samo v njem lahko daš vsakemu, kar mu gre, ne da bi izgubil svoje; samo v njem se je mogoče v pravšnem smislu veseliti narave in se je bati tako, kakor je prav.

AMELIO: Ne vem, ali si v tem na pravi poti, toda toliko je res, da je staro umetnost inspirirala bojazen pred prostorom, svetlobo in naravo in da niso stari namenoma in zavestno posnemali narave, ker so ustvarjali po svojih notranjih duhovnih metodah svetove, ki so jih stavili poleg narave in zoper njo. Treba je videti stari grški hram — da ne rečem egiptski hram — ali stari rimski dom, če hočeš razumeti, da so bile to svojevrstne trdnjave duha, ko se je bil odvrnil od vnanjega sveta in mu postavil svoje pregrade. Res je takisto, da z razvojem umetnosti pronica vanjo čedalje več narave; težišče se premika v posnemanju naravnega, se pravi, v opazovanje, ki se kar moči metodično pripodablja naravni trpnosti; človeški duh se tu vede kar se največ da pasivno in dopušča, da vpliva nanj kar največ vnanjega sveta.

Stari Grki so imeli polno predsodkov in vraž o prostoru: to mesto jim je bilo blagodejno, ono je prinašalo nesrečo in neuspeh. Treba je bilo večstoletnega dela grške geometrije, da jih je ovrгла in dokazala, da je prostor povsod isti in da v njem ni mest, ki bi bila kakor koli drugačna in privilegirana v dobrem ali zlem namenu; narobe, da je sleherno mesto podrejeno istim splošnim zakonom. Zamišljam si, da je podobno delo izvršila v svojem razvoju upodablajoča umetnost: premagala je človekovo bojazen pred naravo in njegovo omahovanje v odnošajih do nje; učila ga je, da jo je doumeval najprej kot prizorišče svojih dejanj in potlej naravnost kot njih pomočnico. »Natur und Kunst, sie scheinen sich zu fliehen und haben sich, eh' man es denkt, gefunden.«

TRISTAN: Prezrl si globok in bistven razloček, ki je med umetnostjo in znanostjo. Znanost skrbi za splošne reči in mora premagovati čisto osebne elemente, razpoložensko muhavost, nejevoljo, predsodke, bojzani, nadeje — imenuj to kakorsibodi že; umetnosti pa gre prav za spoznanje posameznih reči kot takih, za intuitivno spoznanje in ob koncu koncev

za dejanje, — a dejanje kaj dobro prenaša enostranost, ki jo lahko imenujejo z znanstvenega zrelišča vražo ali predsodek zelencev. Da, ta enostranost je do neke mere prav pogoj umetnosti. Dejanje je in bo ostalo vsekdar nekaj iracionalnega, nelogičnega, nepredvidljivega in nepreračunljivega. In propadanje umetnosti vidim prav v tem, da je brez potrebe in v svoj kvar sprejela znanstveno funkcijo, tako, postavimo, v naturalističnem romanu ali v impresionističnem slikarstvu. Povsod tu uporabljajo za umetnost samo nekatera sociološka ali optična pravila; s tako — *lucus a non lucendo* — neosebno in splošno metodo »ustvarjajo« dela, ki imajo čim manj znakov stvariteljevega značaja in so zbog tega siromašnejša od prenekaterenga znanstvenega dela. Vaše — se pravi: vas modernih — osvajanje narave ima zame malce ironičen prikus: ali je narava osvojila vas ali pa ste vi osvojili naravo? Kdo vodi in kdo se daje voditi? To je vprašanje. Pesniki, ki so si izmed vseh umetnikov nemara edini tudi v devetnajstem stoletju ohranili razumevanje za temeljne odnošaje in bistvene razmere tvornosti, so videli to vprašanje kot nekaj nadčloveškega ali bolje: izvenčloveškega in nečloveškega, kot ironično, do malega satansko silo. Le-ta skrbi bolj za lačnega leva, kakor za človeka, ki ga mučijo uganke in vprašanja o vzrokih trpljenja — tako nam jo je vsaj predstavil Leopardi v dvogovoru o Naravi in Islandcu. Nedaleč od njega je Turgenjev s svojo strogo, togotno ženo, ki ne premišljuje o človeku in njegovi usodi, marveč o tem, kako bi se dala povečati moč bolhine mišice. In Vigny je za vedno odvrnil od nje ponosno žalostno glavo prevaranega ljubimca in strmoglavljenega cesarja. »*Et je dis à mes yeux qui lui trouvaient des charmes: Ailleurs tous vos regards, ailleurs toutes vos larmes! Aimez se que jamais on ne verra deux fois.*« Da, ljubite, česar dvakrat ne ugledate: minljivega, tragičnega človeka, ki se ne ponavlja in ki po njem narava hitreje zabriše sled, kakor zarase trava brazdo na polju.

AMELIO: Ne maram staviti nasproti tvojim citatom drugih, morda čisto nasprotnih. Koristneje se mi zdi, če si natanko določimo smisel, kako naj pojmujeemo naravo, kaj naj vidimo v nji in kako naj to vidimo. Opustil sem mehanično gledanje, ki so mi ga lahko vsak hip ovrгла dejstva in ki je predvsem onemogočalo mojo estetiko; če mi je narava mogla dati življenje in inspiracijo, tedaj ju je bila morala najprej imeti. In če se danes zagledam vanjo, vidim povsod smoter, povsod hrepenenje rasti preko sebe, vidim moč potence in funkcije, voljo ki si za svoje uresničenje podreja organe; odkrivam povsod težnjo stvari, da se izrazijo, napetost v smer izražanja, boj za izraz in še več: gon luči in resnice, mere in teže. Če se pred menoj dviga grič, si ne morem kaj, da ne bi mislil na zarodek in začetek sleherne arhitekture, na prvi poizkus mogile ali piramide; drevo mi je že vtelesnjena ritmična in melodična misel, nekaj, kar s svojo rastjo uresničuje kos boja za pozavestnjenost in kar rešuje smisel pobočja, doline ali tal. S svojo umetnostjo moram kajpak do kraja domisliti in občutiti, zgostiti in zgrniti njene namene; artikulirati tam, kjer beketa ali jeclja, pomagati ji in zbrati v četvorni črevelj to, kar je bila razkropila in razlila v četvorno miljo — toda prve podnete, gesla in inspiracije bi hotel osluhniti vedno samo z njo, že zaradi mirne vesti.

TRISTAN: In vendar jim boš prisluhnil le v samem sebi. Zakaj ti počlovečiš in storiš za človeka sprejemljivo nekaj, česar bistvo se izgublja v popolni temi. Samemu sebi lastno misel, svojo metodo življenjske de-

javnosti projiciraš v neznano in nespoznavno vnanjost, ustvarjaš si fantom, ki živi od tvoje lastne krvi, skušaš se pogovarjati s skalami in pozabljaš, da je njih odgovor samo odmev tvojih vprašanj.

AMELIO: Morda; toda če mi narava nudi priliko, da se ob nji zasanim, če mi omogoča in olajšuje prevaro in si izposoja mojo iluzijo, mar ne izvršuje že s tem nalogo inspiratorke? Ali ne daje vreti moji krvi, ali mi ne biča živcev, ne vzburja srca, ne napenja volje in mišic? Ne morem ti opisati opojnosti, ki se me loteva daleč od mest, v gozdovih in na planinah ali na obrežju velikih vod, kamor ne zaide noga mestnega človeka. Že zavest čiste in popolne samote ima zame nekaj čutno vznemirljivega, kar me pomladi in podivja; v meni se prebude organi, ki jim ni imena in ki o njih nič ne vem v mestu ali med ljudmi, — še več: v katere sploh ne verujem, če nisem v samoti ali ko mi mine ekstaza. Žile mi polni temna saturnska pijanost in glava se mi vrti od sopare pijače, ki so jo morda kdaj pili bogovi ali iz katere so vstali kakor iz rojstne kopeli mladi planeti in konstelacije. Čutim, da se vračam v predzgodovinski, mlajši, čutnejši in temnejši svet; v primeri z njim je današnje življenje zgolj zasmrajena mlaka. In samo v tem, kar izvlečem iz tako prerujenega svojega bitja, kar ujamem iz te vročične nevihte, kar vržem na platno iz te razkvašenosti, samo to — tako čutim — je j a z, pravi j a z, tisti j a z, ki mi je zraščen globoko pod kožo, j a z, ki je dvojniki in somnabul mojega normalnega, velemestnega, družabnega in državljanskega bitja. In ko mine vročnica, ko neha ekstaza, se čutim siromašnega, bolnega, izčrpanega, plitkega in odvečnega kakor pozabljena cunjca. Samo za hip sem bil organ nadosebne, brezimene sile; moč je minila, napetost popustila, veter se je polegel in to, kar sedaj visi na žrdi, je samo raztrgana, brezdušna, mučna in nesmiselna cunjca.

TRISTAN: In zopet se motiš! Tudi tvoja saturnska opojnost je kulturno, rafinirano, reflektirano stanje. Ni si ga mogoče misliti prej kakor v našem času, v dobi velemestne civilizacije; šele ta je čez mero razdražila nekatere človeške in umetniške organizme in jih vrgla v tak krč in v tako blaznost, ta je povzročila stanje, kakor si mi ga pravkar opisoval in ki bi ga najrajši imenoval sentimentalnost à rebours, ne glede na to, da je v očeh drugih maenadstvo ali dionizičnost. Tudi to je stil, samo drugačen kakor je tradicionalni kulturni stil; je tvorba sensibiliteti, umetno izzvani pretres, ki mora nastati pred vsakim tvornim dejanjem; tudi to je metoda v službi namena in svrhe, vendar je mogoča šele tam, kjer je tradicija nagrmadila dovolj nepoškodljivih temeljev in dobrin, ki jih lahko ti in tebi podobni za trenutek ogražate s svojim hazarderstvom, ne morete pa jih razmetati in pomandrati; na srečo so že onkraj dosega vaših eksperimentov. Že stoje kulturni temelji, ki vam nehvaležnežem omogočajo vaše ekstempore in ki zaradi kontrasta nemara dajejo vašim osebam in vaši umetnosti neko zanimivost; obenem pa jih tudi store nerodovitne za celotni ritem. In gorje si ga tistim, ki si kupujejo pozornost in zanimanje z nevarnostjo za celoto!

AMELIO: Že vidim, da se ne bova sporazumela. Toda, čakaj, še to: ostala mi je trohica upanja. Spominjam se, da si se tudi ti skliceval v svojih pismih na naravo; da, tudi ti, kakor si mi bil sam pisal, črpaš iz nje vzgledov in vzorov za svojo umetnost! »Kakšen pouk«, berem ondi, »je opazovanje sramežljive in zmerne lepote v naravi! S kakšno trdno pravilnostjo odcveta grmovje v mojem parku, drugo za drugim; najprej glog, nato čremsa, potlej španski bezeg, dalje jasmin in robida; zdi se, kakor da narava ne bi hotela

mešati raznih vrst vonja in zazveneti drugega tona, dokler ne izzveni prvi. Naj bi nam bila v tem pogledu vzor; odvadimo se naglega dela, naučimo se odlašanja, predvsem pa :ne iščimo prisiljenih efektov in gradacije.« Zapomnil sem si te besede, ker so me zadele, kakor bi bile pisane nalašč in samo zame. Glej, tudi tebi prihajajo trenutki, ko veruješ v namero narave in dopuščaš, da te navdahne njena modrost.

TRISTAN: Modrost, da, to si dobro povedal, ne pa blaznost. Zakaj ne pozabi, prosim, da gre v mojem primeru za naravo, ki je res kultivirana in počlovečena, za tisto, ki živi od teh nekaj črevljev rodovitne prsti, v katero so se izpremenile kosti vseh človeških prednikov na naši zvezdi.

O FRANCETU BEVKU

Ob njegovi petdesetletnici

ANDREJ BUDAL

Še pomembnejše so Bevkove povesti. Izdajajo jih založništva, ki jim je glavna skrb dobro in zdravo čtivo za široke ljudske sloje, od kmetskega in delavskega do meščanskega. Brez Bevka bi bila Goriška Matica često obsojena, da ponatiskuje dela starejših pisateljev. Bevkovemu peresu se je zahvaliti, da je »Luč« lahko objavila vrsto novih povesti iz domačega življenja. Več njegovih povesti je izšlo pri Vodnikovi družbi v Ljubljani in pri Mohorjevi družbi v Celju. Tako se je nabralo okrog dvajset ne samo ljudskih, temveč umetniško precej dovršenih povesti, s katerimi se je območje te pripovedne zvrsti snovno in oblikovno razširilo. Po živahnosti dejanja in zanimivosti zapletka in razpletka se te knjige lahko merijo z najboljšimi povestmi prejšnjega rodu, od Stritarja in Jurčiča do Kersnika in Detele; razen tega je starejša umetnost v njih izpopolnjena z dušeslovno analizo, ki proučuje tajne vzmeti ljudskega dogajanja vse tja do poslednjih, komaj zaznavnih gub podzavesti. Nekatero, zlasti vojne in povojne povesti, so obenem trajni, zgovorni dokumenti dobe, v kateri so nastale.

»Muka gospe Vere« (1925 in 1929) razmotava življenjski voz, ki ga skromnemu uradniku in njegovi ženi zadrigne obrekljiva družba. Mož in žena se v mreži ljubosumja izprevržeta v dve človeški hijeni in se razbesnita do krvavih obračunov. Posebno pažnjo je pisatelj posvetil razvoju dušne razrvanosti, ki bi se brez hudobnega sodelovanja družbe morda ne bila sprožila v podirajoči plaz. »Julijan Sever« (1926 in 1930) je raven križev pot skozi lepe kraje Slovenije in Italije na oni svet in istočasno odmiranje sušičnega mladeniča dvema v jedru sebičnima ljubeznima, materini in dekletovi. »Jakec in njegova ljubezen« (1927) bi lahko bila »Micka in njena nezvestoba«, ker je predobri Jakec razmeroma pasiven in prihajajo vzgibi za razvoj dejanja predvsem iz Mickine nepreračunljive krvi, iz njenih kalnih sanj o nedosegljivi sreči; njen zakon z Jakcem je le zasilno zavetišče, iz katerega zbeži pred njegovim neznosnim odpuščanjem, da si pod ledom poišče kazen za svoj greh. S »Hišo v strugi« (1927) je zgrabil Bevk prgišče težkega povojnega dogajanja v cerkljanskih hribih, koder so poželjive tuje roke nesveto tipale v našo grudo in v našo kri, marsikaj izneverile in izpodkopale, puščale pankrte za dediče in tirale gospodarje v pogubo.

V lep vrhunec se Bevkova povest požene s »Kresno nočjo« (1927 in 1935). To je pol romantična, pol realistična zgodba o ljubezni do rodne grude, z močno poudarjenim protestom zoper tuje nasilje in zoper obče človeško krivičnost. Juretov obup, ko mu Svetko onečastijo, simbolno kaže boleost našega življa, ki mu tuja objest gazi najdražje. Kolektivna vest množice se oglašča iz krvave sodbe, ki jo vas izvrši nad očetom in sinom, in iz spomina, ovekovečenega v obeh skalah pod Pečmi. V obmorski okvir med Devinom in Trstom je zajeta ribiška zgodba »Vihar« (1928 in 1935), kjer se domači živelj dotika tujega in se ljubezen in maščevanje odigravata s silovitostjo morskoga viharja. Osnovni motiv »Krivde« (1929 in 1934), sinovo maščevanje rodbinske časti, ki jo mati pogazi, je podoben kakor v »Viharju«, a prenesen v sodobno gorsko vas in obdelan na čisto nov način. Močna samica Ana se muči ob mrtvoudnem možu in podleže podjetnemu hlapcu Droletu, ki ga sin Jože nato ubije; pred sodiščem se Ana postavi z obetajočim se materinstvom in se nato sama izobči iz družine. Zorenje Jožetovega maščevanja in Anina medejska nezlomljivost tvorita podlago za buren vrtinec gonov in strasti, ki ga Bevk razvihari do najboljsežnejših širin.

»Gospodična Irma« (1930) je slika povojne histerije brez moralne zasidranosti in družabnega ravnotežja. »Umirajoči bog Triglav« (1930) riše z dobršno mero navdušenja za prvobitnost naših dedov ob Soči spopad med Kobaridci in Čedadci iz l. 1331. V strahotne neznanke povojne duševnosti in otopelosti vesti dreza drzna knjiga »Mrtvi se vračajo« (1930 in 1935) o Dragonji, ki je v vojni prijatelja ubil in se poročil z njegovo vdovo, pa se začne zvijati v žgočih vicah prividov. Primer Bevkovega obešenjaškega humorja je »Burkež gospoda Viterga« (1931). »Kamnarjev Jurij« (1931) je moška, manj tragična plat povojnega ozračja, kakršno veje v »Hiši v strugi« in v »Gospodični Irmi«, oprta na Nabrežino in bližnji Kras. »Žerjavi« (1932) so vipavske žene in dekleta, ki prodajajo svoje mleko in svojo kri ob Nilu, medtem ko jim domovi propadajo. »Veliki Tomaž« (1933) je drama gorske kmetske trme, ki ugonablja grunt. »Dedič« (1933) pripoveduje o fantovski Toni, ki si izbere hlapca v veri, da bo dedinja, pa ji pozen postrgavček zmeša račune; hlapec otroka usmrti, ona pa izgine v svet. »Huda ura« (1935 in 1939), »Srebrniki« (1936) in »Ubogi zlodej« (1937) predstavljajo vas kot večno zanimivo klobko ljubezenskih, krvnih in pohlepkih strasti, ki se ob vsakem zasuku drugače, navadno motno in grozotno svetlika. »Stražni ognji« (1939) so goriški »Jurij Kozjak«, razširjen in dušeslovno poglobljen. »Pravica do življenja« (1939) podobno obdeluje prvi tolminski punt iz l. 1627.

Ta in ona Bevkova povest se po obsežnosti dejanja in številu oseb razmahuje v roman. Tako bujno in pestro snujoča domišljija res ni mogla mimo romana. Če je bila »Smrt pred hišo« (1925) le bolj krepko izražena želja po romanu, ki je iz te snovi res priklil v lepši in obširnejši obliki šele čez deset let z »Ljudmi pod Osojnikom« (1934), se je pa v »Znamenjih na nebu« res izvila Bevkovemu peresu obširna zgodovinska trilogija, ki riše v treh romanih, »Krvavi jezdec« (1927), »Škorpijoni zemlje« (1929) in »Črni bratje in sestre« (1929), tolminsko deželo kot molzno kravo, ki so jo ob zatonu trinajstega stoletja izkoriščali beneški doži, oglejski patriarhi, čedadski kapitelj, goriški grofi in več drugih tlačiteljev. Bevkovi »junaki« in »junakinje« so po večini nezgodovinske osebe, predstavniki našega življa pod nesvobodnim soncem, pomaknjeni po Bevkovi tvorni sili v zgodovinski okvir in v bližino manj zanimivih zgodovinskih oseb. Bevk dviga to obširno snov v območje svojega umetniškega oblikovanja na vzvodu zgodovinske intuicije, ki rada druži romantiko z naturalizmom in se zna od današnje dušev-

nosti previjugati skozi vekove tudi v srca in duše naših dedov ob Soči, Bači in Idrijci. Drugače kakor Pregelj se je Bevk zastrmel v muke in jade svojih davnih rojakov, ki so se z njimi utrjevali za vztrajanje v podobnih okolnostih kakor danes njih sinovi. Če prištejemo k »Znamenjem na nebu« še zgodovinski roman »Človek proti človeku«, se epopeja razširi v mogočno tetralogijo treh rodov. V zadnjem delu se Cerkljani zapletajo v spore patriarha Bertranda z upornimi furlanskimi plemiči; mladi Jerko omahuje med poganstvom in krščanstvom, ki je v tej dobi izmaličeno v krvava nasilja in pohlepno divjaštvo.

Ostali Bevkovi romani obdelujejo novodobne snovi. »V zablodah« (1929) prisluškujemo škrtanju črvov, ki razjedajo temelje zdravega meščanskega življenja z nesmiselnim hlastanjem po ljubezenskih dožitkih, po pretirani udobnosti in po visokih dobičkih. To je povojno trgovsko, poslovno in uradniško okolje, ki ustvarja plitve, površne značaje; mednje se meša nekaj bolj čudaških ko globokih. Iz velikomestne vihravosti in namišljene zaposlenosti zehata pusti dolgčas in notranja praznosta. Ker razpreda roman zelo kočljiva sodobna vprašanja, ga je kritika različno sprejela, ponekod s pridržki, a je soglašala v tem, da je Bevk v glavnih momentih in značajih dobro zadel duha svojega časa. »Vedomec« (1931) je močan kmetski roman zverženih duš. Ko Jeler in Rok Damjana umorita, začne Roka gruditi vedomec-vest, a Jeler umirajočega Roka straži, da bi resnica ne buknila iz njega. Rok umre, a živi dalje v svoji hčeri Mreti, ki prisili Jelerja v peklenski zakon s seboj. »In solnce je obstalo« (Lj. Zvon, 1931) je roman vojnih usod nekaj plemenitih in nekaj plitvih naših ljudi med Gorico, gorami, Ljubljano, Štajersko, Galicijo in Odeso. Pisateljeva duša trpi z zemljo in njenimi ljudmi. »Železna kača« (1932) je široko platno, posvečeno Skalarjevi družini in gradnji nove železnice po Baški dolini.

Snovi in motivi pričajo, da je Bevk obsegel velik del slovenskega življenja v času in prostoru in ga z resnim stremljenjem skušal vlti v oblike, dostopne najširšim plastem. Po bogastvu, širini, plodovitosti in mnogostranosti se drugi nikakor ne morejo meriti z njim. Če daje prednost svoji ožji domovini, je to čisto naravno; vendar ima tudi precej splošno slovenskih in splošno človeških snovi.

Poleg navedenih zvrsti je Bevka vsa leta mikal tudi oder. Začel je s kruto enodejanko »V globini« (Lj. Zvon, 1922). Sledil je »Kajn« (1925), ki rije v krvne razdore med domačim in tujim življenjem na zapadu. Po čudni usodi mu je občinstvo to igro izkrivilo v dramo o narodnem izdajstvu, čemur je pisatelj zaman ugovarjal. Povest »Krivda« se je na goriških in drugih odrih pojavila v dramatisirani obliki kot »Materin greh«. Ljudska igra so »Koroški tihotapci« s prizori iz bojev za Koroško brž po vojni. Meščanska komedija »Partija šaha« je lani dosegla v Mariboru in letos v Ljubljani primeren uspeh z veselimi dogodivščinami iz modernega zakonskega trikota. Otrokom je Bevk poklonil več igrice v »Bedaku Pavleku« (1925).

Mladina je pripovedniku Bevku prav tako pri srcu kakor pesniku Župančiču. Od iskrih pesmic »Pastirci pri kresu in plesu« je prešel k mladinskim povesticam, ki se po napetosti kosajo s povestmi za odrasle in prikrivajo prav pogosto tragična družinska ozadja: »Jagoda«, »Lukec in njegov škorec«, »Kozorog«, »Tovariša«, »Pastirci«, »Čarovnica Čirimbara«, »Pesterna«, »Plešimož«, »Grivarjevi otroci«, »Peter Klepec«. Dosedanjih dvanajst knjižic zagotavlja Bevku eno prvih mest v našem mladinskem slovstvu.

Poleg vsega se je njegovo pero utegnilo posvečati ob raznih prilikah še temu in onemu, kar so zahtevale vsakdanje potrebe. V goriški ječi je priredil za jubilej asiškega svetca knjižico »Brat Frančišek« (1926). Popisal je »Izlet na Španško« (1936) in »Deset dni v Bolgariji« (1938). Sestavljal je bibliografije o slovenskih publikacijah v Italiji, priredil zbirko »Malčki in palčki« in »Mlada Zora«. Celo o »Lepem vedenju« se je razbesedil. Prevajanje ga je večkrat zaposlovalo. V ta namen si je izbiral dela, ki so v skladu z njegovim slovstvenim značajem. Iz poljščine je poslovenil Vladislava Stanislava Reymonta »Tomek Baran« in »Pravico«, roman Elize Orzeszkowe »Kmetavzar« in zbirko poljskih novel »Poljski pripovedniki«. Iz bolgarščine je presadil k nam Ivana Vazova »Hadži Ahil in druge povesti« in njegov največji roman »Pod jarmom« v dveh delih. Iz češčine imamo njegov prevod Karla Čapka »Hordubal«, iz maloruščine Ivana Franka »Pantalaha«, iz lužiške srbščine Miklavža Bjedricha »Ponesrečena zaroka in druge povesti«, iz madžarskega (po nemščini) Aleksandra Petőfija »Krvnikova vrv«, iz Johna Godyna »Naseljenci, divjaki in otroci« in celo kopo krajših prevodov po mesečnikih in v tržaški »Biblioteki«.

Če naj po pregledu tega obširnega slovstvenega dela označimo temeljne črte v Bevkovem slovstvenem liku, se nam brez dolgega iskanja vsiljujejo štiri gonilne sile njegove umetnosti: resnica, ljubezen, kruh, groza.

Življenjske resnice, tudi če ni lepa, Bevk nikdar ne zataji. Prirojena ljubezen do izpovedovanja resnice se je okrepila ob Ivanu Cankarju, ki je neusmiljeno vihtel svoj bič zoper licemerstvo, nemoralo, oportunistem in zatiranje in svetil istočasno v svoje in tuje skrite kamrice. Podobno si Bevk ni zakrival oči, ko je vojna razgalila človeštvo in razkrila njegove sramote. Vest mu ni dala, da bi bil pred katero zamižal. Naravno usmiljenje z usodami rojakov je nehote usmerilo njegovo ustvarjanje k slabotnim, izkoriščanim in tlačnim. Ljubezen do resnice mu je izvabljala brezobzirne samoizpovedi, ki so šle n. pr. v Lj. Zvonu tako daleč, da jih je moralo uredništvo jemati v zaščito pred tistimi, ki bi bili radi videli v njih nekaj drugega.

Najglobljo resnico je Bevk občutil v ljubezni. Ta mu je prinašala največ izkušenj in doživljajev. Več ko naravno je torej, da zavzema ljubezen v vseh svojih oblikah prvo mesto. Bevkove ženske so iz mesa in krvi, božanski, človeški in vražji stvori, ki pripravljajo sebi in moškemu najvišjo blaženost, vse obilne ali skromne mere vsakdanjih sreč in srečic in v posebnih prilikah tudi kaj resničnega pekla. Tako širokih ljubezenskih nihajev kakor v Bevkovih delih smo bili pred njim bolj malo vajeni.

Tretja sila, borba za kruh in obstanek, se uveljavlja včasih sama, še rajši pa v tesni povezanosti z ljubeznijo. Tudi ona sloni na resnici, na ustroju človeške narave in povzroča dramatske vrhunce v vaškem in meščanskem okolju. Ostrejšje oblike zavzame rada na kmetih, ko se razrase v pohlep po zemlji in denarju in zvrtniči ljudi v krvave zločine.

Nagnjenost h grozi je Bevku prirojena in privzgojena. Njegova domačija je polna divjih sotesk in strmin, prepadov in prividov. Na ljudi in živali preži smrtna nevarnost in jih silijo v grozotne borbe z naravnimi silami. Ded in babica in drugi domači so dečku razburjali domišljijo s povestmi o strahovih, prikaznih, vicanju in tolovajstvih. Razpredanje krvnih nagonov, maščevalnosti, pretefov, napadov in nasilnih strasti vodi rado v grozo. In končno so življenje in doba in naša zgodovina res polni grozot. V Bevku se je torej nujno razvil pisatelj, ki ga označuje nagnjenje do krvavih, okrutnih in grozovitih prizorov,

podrobno in dopadljivo risanje vsakovrstnih duševnih in telesnih grozot. Nekateri mu to zamerijo, pa bo malo izdalo, ker je ta črta utemeljena v Bevkovi naravi. Če ne sili v pretiravanje in neokusnosti, kakor nekoč pri laži-romantikih, bi ji bilo težko kaj prirekati.

Oblikovno so Bevkovi spisi vzor naravno preprostega sloga. Ker je v njegovih knjigah največ zastopnikov širokih slojev, kmetijskih, delavskih in meščanskih, je umljivo, da prevladuje njih izražanje. Jezik se ne poganja v prisiljene, zapletene, izumetničene oblike. Stavki so preprosti, beseda jasna. Podrobno risanje goriških gora in njih življenja je vtisnilo vaškim povestim jezikovni pečat tistih narečij. Premnogi goriški izrazi so dobili po Bevkovem prizadevanju domovinsko pravico v našem književnem jeziku in so ga obogatili s svojimi prvini. Bodoči zbiratelj tega ne bo smel prezreti.

Bevkova umetnost je v polnem razmahu. Vejavci časa še ne more vejati. Slovstveni sodniki so na delu in njih sodbe so raznovrstne. Včasih se vrine pisatelj sam v njih vrste in kak starejši spis tako predela, da nastane skoraj nova umetnina. Ali nekdanjega Bevka s tem obglavi in mu nazorno pokaže, kako bi bil moral pisati pred leti? Prepustimo to muko njemu; naj sam opravi s seboj. Vsekakor je treba videti v takih predelavah plemenito težnjo po večji popolnosti. Vsekakor ima vsaka njegova knjiga toliko samobitnega na sebi, da se jasno loči od vsake druge. Omalovaževati ni mogoče nobene. Brazda je dobro vidna in je globoko zarezana.

POSEDANJE IN HITRA RAST C. I. O.

(Poglavje iz knjige „Moja Amerika“)

LOUIS ADAMIČ — VITO KRAIGHER

Posedanje in ostajanje v tovarnah seveda nista bila čisto ameriški iznajdbi in orožji. Kolikor je meni znano, se je prva zasedba v Evropi zgodila v nekem premogovniku v moji rodni Kranjski julija 1934.,⁷ kateri je sledila nekaj mesecev kasneje druga v nekem poljskem rudniku. V obeh zasedbah so delavci dosegli, kar so zahtevali.

Pri tem smo namenoma izpustili sporadične in anarhične »revolucionarne« zasedbe tovarn italijanskih delavcev med leti 1919. in 1922., ki so deloma služile za izgovor, da je Mussolini prevzel oblast. Toda pravijo, da so se prva kratka posedanja dogajala v akronskih tovarnah gumija že približno leto dni pred pravkar omenjenimi v Evropi in se tudi že tako imenovala. Vsa so končala s hitro zmago delavcev. Le nekaj se jih je podaljšalo v kratko zasedbo, ki pa je tudi uspela. Pred l. 1937. se je večina posedanj v Združenih državah odigrala v Akronu, čeprav jih je bilo mnogo tudi po ostalih industrijah; v Evropi pa so posedanja, zasedbe tovarn — ki so seveda začele s posedanjem — postale ena glavnih stvarnosti socialno-političnega življenja vsaj ene države, Francije.

Zadeva s posedanji je v Akronu februarja 1936. dosegla neke vrste višek s posedanjem in zasedbo dveh največjih tovarn gumija, iz česar se je razvila dolga in ostra stavka, ki je za tedne zaprla dva obrata. O teh dogodkih so na

⁷ Gladovna stavka v Trbovljah, pri kateri so rudarji stradali v rovih (op. prev.)

široko poročali evropski delavski listi, zlasti tisti, ki jih čitajo delavci gumija; in razumljivo je, da so ta poročila deloma navdihnili veliko zasedbo tovarne gumija Semperit 22. marca v Krakowu na Poljskem. Ta je vodila v krvavo stavko — 6 mrtvih in 20 ranjenih — in je postala na široko znana v Evropi, zlasti v Franciji. Spor v Akronu je te zime končal z neke vrste dogovorom med vodstvom in na novo organizirano Ameriško zvezo delavcev gumija, toda posedanja so se nadaljevala, ker so »udarniki« rekli, da posedanja šele utrjujejo sporazum. Spomladi — da sem točen, med 27. marcem in 13. junijem — je bilo samo v obratu Goodyear znanih 19 posedanj, koliko je bilo šele drugih, ki jih ni nihče zabeležil in ne ve nihče več zanje. Ta številna posedanja v ameriški industriji gumija so še nadalje zanimala evropski delavski tisk. In najbrž se ne smemo čuditi spričo dejstva, da so bili med prvimi delavci v Franciji, ki so podprli Ljudsko fronto s posedanji in zasedbami tovarn maja 1936, ravno možje iz francoskega obrata Goodrich Company v Columbes-u v Seinskem okraju in da je bila zasedba tovarne gumija Michelin eden najtrših orehov, ki ga je Blumova vlada morala v juniju streti.

Ne nameravam trditi, da sta bila posedanje in zasedba tovarn izključno iznajdbi delavcev industrije gumija v Akronu v začetku l. 1930., kar so potem pograbili evropski delavci; trdim samo, da so jih iznašli vzajemno, instinktivno ali elementarno industrijski delavci, ki so bolj ali manj imeli pred seboj ista vprašanja.

Omenil sem italijanske »revolucionarne« zasedbe tovarn pred Mussolinijevim nastopom. Toda podobne stvari so se dogajale še pred tem v različnih koncih sveta, vštévši Ameriko, le da takrat še za to ni bilo imena. Posedanja, kakor jih bomo sedaj imenovali, so se dogajala med gradnjo mosta v Brooklinu. V začetku 20. stoletja so francoski železničarji vsak dan po petnajst minut ustavljali vlake, dokler niso bile sprejete določene zahteve. Po naključju je to povzročilo, da se je Aristide Briand, ki ni znal preprečiti teh posedanj, moral osmešen umakniti s predsedništva vlade. Malo kasneje so argentinski železničarji iznašli metodo, ki je bila sorodna posedanjem. »Delali« so točno po predpisih, kar je onemogočalo promet na železnicah, kajti, kakor so mi povedali, nobena železnica nikjer na svetu ne more obratovati, če se vsi predpisi dobesedno izvajajo. Kakor mi je pravil Arthur Keep, izdajatelj Railroader Telegraph-a (Glasa železničarjev), ki mi je dal tudi večino ostalih informacij, katere sem uporabil v tem poglavju, so ameriški železničarji že dolgo »dovoljevali« posedanja, katerih najzadnje se je izvršilo marca 1920. Tega dne je eno minuto po polnoči Shore Line Road, železniška družba za promet med Toledom in Detroitom, objavila vest, da odpravlja osemurnik in druge pravice, priznane med vojno po zvezni kontroli, nakar so vsi strojevodje, kurjači, sprevodniki in drugi uslužbenci pri vlakih odrekli nadaljnje delo, pri tem pa ostali pri poslu, dokler ni bila vest preklicana. Na koncu l. 1900 je I. W. W. iznašla že omenjeno stavko »s prekrižanimi rokami«, ki je dejansko ustrezala sodobnemu posedanju; prav tako so uvedli protikapitalistično metodo, znano kot »stavka na delu«, ki sem jo opisal v »Dinamitu«. Leta 1906. je tri tisoč članov I. W. W. ustavilo 18 elektrarn družbe General Electric v raznih delih države, vendar so akcijo zelo malo opazili, ker je deželo prav takrat razburjal velik rudarski štrajk. Nekaj zelo sorodnega zasedbi se je zgodilo v tekstilnih tovarnah družbe Amoskeag v Manchestru, država New Hampshire, med delavskimi spori leta 1922. Vendar ni mogoče zanikati, da so delavci v Akronu razvili in iznašli posedanje in ga uvedli v socialno gospodarsko mapo Združenih držav.

L. 1936. je v Akronu redko minil teden brez enega ali dveh posedanj. Krajevni časopisi so poročali le o večjih, o tistih, ki so se razvila ali so obetala, da se bodo razvila v zasedbe in zaporo tovarn. Tipičen primer se je zgodil 17. novembra 1936., ravno ko sem se mudil v Akronu, v ogromnem obratu št. 1 Goodyear. Zavaljo nezadovoljivega izida pogajanj z ravnateljstvom radi zvišanja delavskih mezd je posedlo 18 delavcev v nekem oddelku in ustavilo delo sedem tisoč mož za poldrugí dan. Po preteku tega je družba obljubila hitro ugoditev zahtevi po povišanju. Uradniki družb, s katerimi sem govoril, so na vse kripnje skušali zaustaviti posedanja. Zanje so krivili »hujškače« in delavsko strokovno gibanje sploh. Poskušali so ustrahovati simpatizerje organizacij. Ravnateljstvo družbe Goodyear je n. pr. v nekem oddelku postavilo dva neorganizirana delavca za nadzornika in jima naročilo, da zavrnete obroče, ki jih bodo izdelali znani člani organizacij. Ko so ju delavci nekaj časa obmetavali s steklenicami za mleko, so posedli in niso hoteli delati, dokler bi ne odpoklicali nadzornikov. Uradniki družbe so nahujškali nanje 40 tovarniških čuvajev s palicami, toda neki 75letni delavec gumija, član organizacije, jih je srečal na vhodu in jih nahrulil, naj se izgubijo. Šli so in nadzornika — nečlana sta bila zamenjana.

Posedanja v Akronu so imela tudi razne druge vzroke. V zgodnji jeseni leta 1936. so barabe, ki jih je najela neka tovarna gumija, preteple S. H. Dalrymple-a, predsednika Združenih delavcev industrije gumija. Nato so delavci v tovarnah v znamenje protesta posedli in prisilili družbo, da je za en dan ustavila obrat. Ko so je drugo noč delo spet začelo, je blizu tovarne, tako, da so delavci videli, vzplamtel križ K. K. K. (Kukluksklana). To je povzročilo, da so ponovno posedli ter odposlali hitro čete »pretepačev«, da so pogasili križ.

V avtomobilski industriji se je prvo znano posedanje, imenovano »hitra stavka«, zgodilo v tovarni Auto-Lite v Toledu, kmalu po krvavi stavki l. 1934. Pravijo, da je ideja prišla iz Akrona, kajti »udarniki« iz obeh mest so imeli tesne stike. Večino teh posedanj so hitro uredili delavcem v prid.

L. 1936. so bila posedanja pogosta tudi v Detroitu in okolici, večina med njimi v neorganiziranih obratih ali vsaj v neorganiziranih oddelkih delno organiziranih obratov. Večina med njimi je bila dobro izvedena, čeprav jih niso v naprej organizirali. Nekatera so se »kratko in malo dogodila«. Tudi če so bili delavci organizirani, so imela posedanja pečat spontanosti. Videti so bila kakor instinktiven odpor proti kakim posebno hudim pogojem, prevelikemu priganjanju, prenizkim mezdam in podobnemu. Po navadi so bila organizirana med delom ali med obedom in so izražala kristalizacijo nezadovoljstva, ki se je kopičilo tedne in mesece. Vredno je zabeležiti dejstvo, da se je največ posedanj v avtomobilskih industrijah dogodilo v oddelkih karoserij, kjer je bilo delo — pleskanje, poliranje, tapeciranje, težko dviganje itd. — bolj zoprno ali naporno kakor v drugih delavnicah, mezde pa nižje.

V prvih treh tednih novembra 1936 so posedanja skoro dnevno izbruhnili v različnih oddelkih družbe Briggs Manufacturing, kjer so bili delovni pogoji še posebno slabi in neurejeni. Dve ali tri skupine varilcev so v raznih prilikah posedle radi višjih mezd in hitro dosegle povišanje. Neke noči o polnoči je posedel uravnavajoči oddelek in zahteval deset centov povišice na uro. Nato so se priključili ostali oddelki in zahtevali povišanje, dokler ni bilo okoli 15 sto delavcev udeleženih. Dosegli so povišanje, obsegajoče od 5 do 30 centov na uro.

V deloma organiziranem obratu družbe Fisher Body v Atlanti, država Georgija, so člani organizacije povzročili posedanje, da bi prisilili ravnateljstvo, da se

sestane z njihovim odborom zaradi pogajanj o povišanju mezd. Niso hoteli delati, dokler ni ravnateljstvo sprejelo odbora.

Sredi oktobra 1936. je bil obrat Chrysler v Detroitu pozorišče zanimivega posedanja, ki so ga povzročili kovinarji proti priganjanju pri delu. Družba jih je pomirila s tem, da je izločila sedem »enot« na uro in pridala po dva moža k vsakemu izmed dveh tekočih trakov v oddelku. Kasno leta 1936. so se podobna posedanja dogajala tudi v obratih Packard, Dodge in General Motors.

Dovolj zabavna in značilna stvar se je primerila v obratu Hudson na traku okovov. Nekega dne je vodstvo povečalo proizvodnjo od 140 na 160 na uro, in sicer s tem, da je okove namestilo bližje drug drugega. Može so izračunali, da predstavlja povišek dvajsetih kosov eno sedmino navadne produkcije ter so med smehom sneli vsak sedmi okov, kar je takoj neposredno znižalo proizvodnjo na prejšnjo mero. Nadzornik okovnega traka je najprej divjal, ker si pa ni mogel pomagati, je nato stvar znižal na 140. To vrsto delnih posedanj — podobne stvari so se dogajale tudi v drugih obratih — so imenovali »suvanje«. Ko sem bil v Detroitu, sem slišal govoriti, da so se uspešna »suvanja« izvršila celo v Fordovih tovarnah.

Posedanja so bila najbolj učinkovita v industrijskih veleobratih s sistemom tekočega traku, udomačila pa so se tudi v drugih industrijah. Velika stavka mornarjev l. 1936., ki sem jo omenil v zvezi s Harryjem Bridgesom, je začela — vsaj na vzhodni obali — s posedanjem na krovih ladij, kar se je razvilo v zasedbo in dalje v veliko stavko.

V Hollywoodu je skupina odličnih girlsov posedla, ker so ravnatelji odločili, da bodo najeli girlse družbe Santa Barbara in Pasadena ob »mezdah stavkokazov«. Podpirali so jih tako znani igralci, kakor so Jack Benny, George Burns in Gracie Allen, in ravnatelji so bili prisiljeni preklicati svojo pogodbo na ljubo legitimnim odličnicam.

1. decembra l. 1936. se je odigralo posedanje v tovarni stekla družbe Libby-Owens-Ford v Ottawi, država Illinois. Nekaj dni prej je začela zasedba tovarn družbe Midland Steel Products v Detroitu, ki je oškodovala proizvodnjo v obratih Plymouth, Chrysler in Ford.

Meni je bilo jasno, da so posedanja in zasedbe tovarn nadvse važne kot izredno pripravno sredstvo, ki ga je delavstvo uporabilo za organiziranje. Obe organizaciji, Združeni delavci industrije gumija Amerike in Združeni delavci avtomobilske industrije Amerike, se imata brez dvoma zahvaliti tem pojavom, da sta l. 1936. tako narasli. Dve ali tri leta prej so »udarniki« industrije gumija ustanovili mnoge zvezne organizacije s pomočjo posedanj, ki so bila, kakor sem že nakazal, bolj zgovoren argument za organizacijo in kolektivne akcije kakor kakršen koli govor najboljšega delavskega voditelja. Kakor sem že povedal, so zvezne organizacije pozneje večinoma uničili »organizatorji« A. F. I., ki so bili s to nalogo poslani v Akron, in tako je bilo septembra 1935, ko je nanovo ustanovljena Zveza združenih delavcev industrije gumija imela svoj ustanovni občni zbor, v Ameriki komaj okoli 3000 organiziranih delavcev industrije gumija; neorganiziranih, izven organizacije pa mogoče 100 tisoč. Stavke meseca februarja 1936. in pa seveda številna uspešna posedanja in zasedbe spomladi so do junija povečale število organiziranih delavcev na 30 tisoč. V novembru so mi v Akronu pripovedovali, da vsako resno posedanje poveča članstvo najmanj za 500 članov. Organizatorji so včlanjali ljudi, med tem ko so »sedeli« ... in s takimi vpisi je Zveza delavcev gumija narasla do začetka 1938. na 75.000 članov.

Kasno jeseni l. 1936. so posedanja imela velik pomen pri organiziranju avtomobilskih delavcev. Tu navajam poročilo in razlago o »posedanju za organiziranje« 13. novembra v podjetju št. 1 družbe Fisher Body v Flintu, država Michigan, ki mi ga je dal eden organizatorjev.

V obratu ni bilo organizacije. Flint je središče General Motors družbe in je bil nekoč dobro organiziran, a je organizacija razpadla. To in pa dejstvo, da je mesto docela pod kontrolo G. M. in polno »ogleduhov«, je organiziranje skrajno otežkočalo. Organizacijo so vzdrževali izključno s sestanki na domovih, z osebnimi stiki in s stiki z zaupniki v obratu, vendar brez pravega uspeha.

13. je bilo odpuščenih pet mož, ki so skrivaj aktivno delali za organizacijo. Ko so prišli na delo, so našli svoje knjižice pri vratarju. Ti možje so delali v oddelku karoserij, kjer je bilo zaposlenih okoli 700 delavcev... Najaktivnejši organizirani član, ki ni bil med odpuščenimi, je to pričakoval. Vzbudil je zanimanje pri drugih delavcih s tem, da je postavil straže na strateških mestih vzdolž tekočega traku.

Nekdo je povprašal predelavca po petih odpuščenih delavcih. Prišlo je do prerekanja. Nato je predelavec prijel govornika za roko in mu rekel, da tudi lahko gre, če mu ni prav. Ko je zgoraj omenjeni vodja to videl, je zaustavil predelavca in mu rekel, da bodo šli vsi, če bo šel eden, ter dal znamenje svojim zaupnikom; v eni minuti je vse delo zastalo.

Odbor je šel k ravnateljstvu, zahteval povratek onih 5 mož, odklonil obljube, da bodo sprejeti prihodnji ponedeljek, in vztrajal na tem, da morajo biti sprejeti preden oni sami poprimejo spet za delo. Ravnateljstvo je imelo težkoče z namestitvijo vseh teh mož in ta odsek je »počival« štiri in pol ure, preden so bili vsi sprejeti.

Vodja posedanja, odličen strateg, je razgibal incident do skrajnosti in ga izrabil ne samo kot sredstvo za zaščito delavcev proti krivicam, ampak tudi kot organizacijsko orožje. V prisotnosti ravnatelja je izvedel volitve med delavci o tem, ali bodo ali ne bodo začeli z delom prej, preden se petorica vrne. Vsi so soglasno izjavili, da ne bodo prej začeli z delom. Ko je bila petorica nameščena, je vsakega med njimi pozval, da je stopil na klop in v prisotnosti vseh potrdil, da se ima zahvaliti organizaciji, da je zopet dobil posel.

To posedanje je močno odmevalo po Flintu. Te noči in drugega dne je pristopilo k organizaciji 500 mož. Od takrat so nato še narasli na 1500 članov.

V skoro istem času so organizirani delavci v obratu Bendix v South Bendu, država Indiana, začeli posedanje, da bi preprečili grozečo podjetniško delavsko organizacijo. To posedanje je vzbudilo zanimanje po vsej državi in je preprečilo izvedbo grožnje.

Iz razlogov, ki sem jih že navedel ali vključil v to poglavje, so bili mnogi delavci industrije gumija in avtomobilov člani »udarnikov« kakor tudi mnogi organizatorji na terenu in nekateri nameščenci v uradih Zvez delavcev industrije gumija in avtomobilov nadvse navdušeni za besedo posedanje. Tako so mi izjavili, ko sem jih povprašal. Zdelo se mi pa je, da najvišje vodstvo teh zvez in prav tako tudi odgovorni voditelji C. I. O. gledajo nezaupljivo na stvar. Nekateri niso vedeli, kaj naj mislijo o »tej prekleti stvari«, kakor jo je neki voditelj imenoval v Akronu. Nekateri so šli celo tako daleč, da so jo pobijali, nekateri pa so gledali nanjo kot na »nevaren posel«, posebno še, če so mislili na daljše razdobje, čeprav je sedaj pomagala ustanavljati organizacije. Hkrati jim je bila ljuba in so se je bali. Nekateri so se je bali mogoče zato, ker je odvzemala rednim delavskim predstavnikom mnogo njihove avtoritete, drugi zato, ker so bila posedanja

preveč spontana in na videz slučajna. Bila so preveč anarhična. Naravnost peklensko so se poigravala z idejo kolektivnosti, ki je visela v zraku.

John Brophy, vodja C. I. O., mi je brez dvoma z odobritvijo Johna Lewisa poslal v začetku decembra 1936. sledeče skrbno, politično stališče z dovoljenjem, da ga navedem kot njegovo mnenje v nekem članku, ki sem ga napisal o posedanju za list »Nation«:

Mi ne obsojamo posedanja samega po sebi. Mislimo, da se različni načini delavske aktivnosti lahko uporabljajo za pospeševanje delavskih organizacij in ustanovitev kolektivnega reševanja. Stavke s posedanjem so lahko pod temi pogoji zelo potrebno in koristno sredstvo. Ko organizacije šele nastajajo in se razvijajo, je lahko stavka s posedanjem v nekaterih vrstah industrije v resnici zelo koristna. Ko pa so delavci organizirani in delovni pogoji urejeni s kolektivnimi pogodbami, moramo stremeti za tem, da uporabljajo delavci za upravičene pritožbe sredstva, ki jih vsebuje mezdna pogodba. Samo v takih primerih ne odobravamo stavk s posedanjem, kadar delavci ne uporabijo vseh sredstev, ki so predvidena za pritožbe v pogodbah. Po mojem mnenju nastanejo stavke s posedanjem, če podjetnik noče popolnoma zadovoljiti zahtev, ki jih vsebuje kolektivna pogodba.

Zdi se mi, da voditelji C. I. O. in njihovih zveznih članov niso še z vseh strani jasno premislili važnosti in možnosti posedanja. Nekateri so se ga bali. Zato sicer niso ravno poskušali, da bi to gibanje razbili, pač pa, da bi mu le odbili ost. V Akronu je bil predstavnik C. I. O., ki je izjavljal, da bo »discipliniral« delavce, ki so nagnjeni k temu, da uporabljajo posedanje.

Meni se je vse to zdelo nekoliko prismojeno; kajti ko sem potoval po državi in opazoval razvoj posedanj, sem videl, da je to elementarna stvar, izraz upora sodobnega industrijskega delavstva proti obstoječemu gospodarskemu sistemu, ki stremi za tem, da spremeni delavca v še manj važen stroj, kakor je tisti, pri katerem dela. Orožje je bilo brez dvoma nevarno, čutil sem pa, da so ga delavci morali uporabiti. Vzrok ni bil le v tem, da so ga nekateri levičarsko navdahnjeni voditelji »udarnikov« odkrili kot sredstvo za organiziranje, glavno je bilo, da se je delavcem zdelo razburljivo.

Jeseni l. 1936. sem v Washingtonu, Pittsburgu, Akronu in Detroitu srečal nekatere pomembne voditelje C. I. O., čeprav so takrat bili še malo znani. Opazoval sem posedanja, ko so jih uporabljali kot del organizatorične tehnike. Septembra in oktobra sem opazil, da so akcije C. I. O. zelo zadržane na ljubo predsedniku Rooseveltu, ki je bil za delavce, da ne bi otežkočili njegove kampanje za ponovno izvolitev. Novembra je gibanje C. I. O. zopet naraslo. Slišal sem, da se število članov v kovinarski organizaciji ne poveča dnevno za več kakor dva tisoč članov samo zato, ker kovinarski odbor pod vodstvom Lewisovega prijatelja Phila Murraya nima dovolj organizatorjev in pisarniških moči, da bi jih hitreje vpisoval! Kovinarska stavka je bila skoraj sklenjena stvar. Precejšen del avtomobilskih delavcev je bil ves divji na »dejanje«, s čimer so mislili stavko. Videti je bilo, da je bila napetost v industriji gumija tolikšna, da bi tam lahko kaj počilo. Stavka mornarjev je trajala. Harry Bridge je prišel na vzhod. V zvezi z nemiri poljedelskih delavcev v Kaliforniji je prišlo do pretefov in ubojev. Organizacija kovinarjev je bila silno delavna. Načeloval ji je Heywood Broun. Gibali so se višje plačani delavci. Vsa država je bila na pragu silno važnih dogodkov. Zdelo se mi je, da bo v središču dogodkov skoro gotovo stavka s posedanjem. Čutil

sem, da bo vodstvo C. I. O. vsekakor moralo poseči po tem sredstvu v boju in po metodi...

Konec novembra se je radi tega položaja razvilo v meni nekaj, kar je bilo zelo sorodno nervozi. Skoraj o ničemer drugem nisem mogel misliti. Živel sem v New Yorku. Čez dan sem vsako uro dirjal ven kupovat zadnje izdaje različnih časopisov. Zvečer pa nisem mogel spati, čeprav sem bil strašno utrujen. Čakati sem moral, dokler ni ob 22.30 izšla izdaja Timesa in Herald Tribune za prihodnji dan, nakar sem ju bral do ene ali dveh zjutraj. Ta napeta zavest o položaju, zvezana z gotovostjo o bližnjih važnih dogodkih (posebno odkar sem mislil, da bom začel pisati to knjigo) je bila silna nadloga. V začetku decembra se mi je zdelo, da sem na robu živčnega zloma. Prisiljen sem bil oditi »proč od vsega tega...« in vkrcal sem se za Guatemalo na S. S. Musa, katere lastnik je bil moj prijatelj kapitan Žorž H. Grant, ki piše med dolžnostnimi potovanji knjigo o svojih dogodivščinah. Pod Žorževim ljubeznivim nadzorstvom sem dva dni trdno spal, nato pa legel na sonce. —

Del januarja 1937. sem prebil v starodavnem propadlem mestu Antigui, ki sem ga podrobneje opisal v knjigi »Hiša v Antigui«. Zgodba je bila zame neke vrste potovanje v stare čase. Vsakdo, ki se s tem bavi, kar mora postati nekoliko filozofsko navdahnjen. Zato me je prevzelo. Kadar je nanesla prilika, sem poslušal radijska poročila iz Združenih držav; tam je bilo tedaj mnogo razburjenja. Začela se je stavka v avtomobilski industriji. Posedanje! Ali bodo kovinarji sledili? Gumi? Zdelo se mi je, da je tudi Detroit ves iz sebe. Vsa država je bila v krčih. Sunek C. I. O. je bil zares velikopotezen. Stavka mornarjev se je nadaljevala. John Lewis je postajal najvplivnejša oseba v deželi. Industrijalci so reagirali s fašističnimi poskusi. Vendar nisem bil razburjen, brez dvoma deloma zavoljo vpliva stare Antigue, ki je silno pomirljivo mesto. Dogodki v Detroitu so bili vsekakor važni, o tem ni dvoma. Posedanje je postalo to, kar sem pričakoval. C. I. O. je očitno nadalje skokoma rasla čez vse zapreke — prehitro. Vse to je bilo važno. Vendar pa ni bilo vsemogoče ne dokončno odločilno za Ameriko ali za tisto razdobje ameriškega življenja. Vse to bi našlo končno svoje mesto v zgodovini ali sliki države v celoti. Moja geografska oddaljenost od Združenih držav, dejstvo, da nisem videl senzacionalnih naslovov — najvažnejše od vsega, — moje ukvarjanje s starimi časi po Antigui, vse to mi je pomagalo, da sem imel in obdržal pravi pogled na te dogodke v Ameriki in na Ameriko kot celoto. Od časa do časa je koristno, če gledaš stvari, posebno še važne stvari, bolj od daleč.

Ko sem se pozno februarja vrnil iz Guatemale, je v Ameriki še vedno vrelo. Naslovi v časopisih so tulili vame. Vršilo se je na stotine stavk s posedanjem. V treh mesecih je C. I. O. pridobila preko 1 milijon novih članov. Delo je bilo na pohodu! Tako sijajne politične osebnosti, kakor je bil guverner Murphy v državi Michigan, so bile na tem, da se onemogočijo. Predsednik Roosevelt pa je iznesel pred deželo svoj senzacionalni predlog za drastično reformo Najvišjega sodišča. Intelektualni svet New Yorka je bil čisto vzburkan. Srečal sem ljudi, ki so videli fašizem, kako ždi za dogodki, ki so se odigrali. Delavstvo je šlo predaleč in prehitro ter je uporabljalo napačne in prenevarne metode in orožja. Posedanje je bilo nevarno. Ali ga niso upravljali komunisti? Zasedanje tovarn! Prav to je v Italiji pomagalo fašizmu na oblast. Kljub vsemu pa me to na neki način ni več tako strašno vznemirjalo. Bolj ali manj mi je uspelo, da sem obdržal pogled na stvari takšen, kakršnega sem si pridobil v Antigui.

Ob koncu spomladi je »epidemija posedanja« pokazala dva rezultata. Prvi je bil zelo določen: C. I. O. je pridobila preko 3 milijone članov. Ta uspeh plus

ostali činitelji v splošnem gospodarsko-političnem položaju so privedli Kovinarsko korporacijo Združenih držav do tega, da se je priključila C. I. O., ki je nato hitro organizirala večino jeklarjev in preskrbela pogodbe z več sto neodvisnimi jeklarskimi družbami.

Toda še važnejši se mi je zdel drugi, ne tako otipljivi rezultat »epidemije posedanja«. Iz njega se je rodila ideja, da mogoče delo prav tako pripada delavcem, kakor stroji, pri katerih delajo, pripadajo podjetnikom.

Težko je točno ugotoviti, kje se je ravno ta ideja prvič pojavila. Obstaja možnost, da je prišla ljudem v zavest na več krajih istočasno ali vsaj v kratkih presledkih. Na vsak način je bila konec pomladi 1937. ideja nenadoma v zraku. Stotisoči ali mogoče milijoni ameriških delavcev so imeli občutek, da imajo pravico do svojega posla. Podjetniki so seveda protestirali proti posedanju. Pozivali so oblasti, da ukrenejo kaj proti. Oblasti pa niso v resnici ukrenile ničesar: prvič, ker niso mogle ničesar storiti; drugič pa se jih ni stvar tako zelo dojmila, da bi kaj ukrenile. Tajnica za delo Perkinsova je večkrat poudarila, morda celo s prezidentovo odobritvijo, da pri posedanju ni govora o nezakonnosti. Poslaniška zbornica je odklonila, da bi raziskovala položaj, dočim je dekan neke visoke pravne šole — Leon Green z Northwesterna — napisal članek v listu *The New Republic*, v katerem posedanje zagovarja.

Konec l. 1937. je tri sto tisoč organiziranih delavcev avtomobilske industrije uradno na zborovanju proglasilo, da je posedanje končno veljavno del njihove priznane taktike. Neuradno je bilo to res še za precejšnje število drugih zvez C. I. O.

Vso zadnjo polovico l. 1937. sem čutil, da je tista ideja, ki se je rodila iz posedanja, namreč, da imajo delavci pravico do svojega dela podobno lastninski pravici podjetnikov, eden najvažnejših dodatkov k razvoju ameriškega mišljenja. Ko to pišem v začetku l. 1938., o stvari ni mogoče več povedati. Vendar pa sem si še vedno dovolj gotov, da je posedanju — z mislimi in čustvi, ki jih je vzbudilo — določena velika vloga v bodočnosti Amerike.

MARX IN ENGELS O REALIZMU V UMETNOSTI

B. W. — D. J A V E R

Marx in Engels sta v svojih izjavah o slovstvu, gledališču in slikarstvu označila z neverjetno jasnostjo pravo bistvo umetnosti. V nasprotju s Heglom, ki je bil mnenja, da je »duh« že prešel »estetsko stopnjo« svojega razvoja in da je zaradi tega prava in resnična umetnost nemogoča, pa je Marx vedel, da bosta človeška kultura in umetnost doživele neverjeten polet po zlomu kapitalizma in po zgraditvi nove družbe.

Marx in Engels sta zahtevala od umetnika obsežno, realistično in življenju verno prikazovanje stvarnosti in podčrtala sta pomen velikih realistov preteklosti. Verno podajanje življenja je bila zanju najvažnejša estetska lastnost umetnosti.

Osnove Marxove in Engelsove misli o realistični umetnosti najdemo v najbolj splošni in najbolj strnjeni obliki v pismih Lassalu, Minni Kautsky in miss Harknessovi. Te dragocene izjave so še danes pomembne in aktualne. Genialne misli o realizmu v umetnosti, ki so napisane v teh pismih kar najbolj precizno in prepričevalno, te misli morajo služiti za kompas vsakemu umetniku, ki hoče ustvarjati življenjsko resnična dela.

Marx in Engels sta poudarila, da se realistični umetnik ne sme omejiti na suženjsko prikazovanje podrobnosti. Umetnik potrebuje tudi ustvarjalne smelosti, življenju verna reprodukcija tipičnih značajev in tipičnih odnosov. Če ustvari umetnik tipičen značaj in če odnosi, v katerih se ta značaj giblje, nimajo prav istih tipičnih lastnosti, tedaj izgubi delo na svoji umetniški realnosti in ne more biti popolno. Značaj, ki se ne giblje v tipičnih odnosih, ne more biti tip v širokem pomenu besede.

V nekem pismu Lassalu o njegovi tragediji »Franz von Sickingen« obravnava Engels osnovno vprašanje o tragičnem sporu v zgodovinskem delu. Piše mu:

»Nikakor Vam nočem oporekati pravice, da prikažete Sickinga in Huttna, kakor da sta nameravala emancipirati kmete. S tem pa ste že imeli tragično protislovje, ker sta bila oba postavljena na eni strani med plemstvo, ki emancipacije kmeta odločno ni hotelo, in na drugi strani med kmete. Tu je po mojem tragični spor med zgodovinsko nujnim postulatoma in med praktično nemogočim uresničenjem.« S tem pa, da se Sicking bojuje namesto s cesarjem in državo samo z enim knezom je Sicking zdrknil v brezbržnost in v strahopetnost plemstva; s tem je Lassalle po Engelsovem mnenju reduciral tragični konflikt na najmanjše dimenzije. Engels opozarja na sledeče:

»Po mojem mnenju o drami, da mimo idealnega ne smemo pozabiti na realistično, ne mimo Schillerja Shakespearja, bi bila dana s pritegnitvijo takratnega tako čudovito pisanega plebejskega družbenega ozračja še popolnoma drugačna snov za poživitev drame, dano bi bilo dragoceno ozadje za nacionalno plemsko gibanje, ki se odigrava spredaj na odru in bi bilo šele tako pravilno osvetljeno. Kako čudovito značilne karakterne slike daje ta čas razpadanja fevdalnih vezi s svojimi beraškimi kralji, lačnimi vojaškimi najemniki in pustolovci vseh vrst — falstafsko ozadje, ki bi moralo v taki historični drami še bolj učinkovati kakor pa pri Shakespearju.«

Ker je Lassalle zanemaril kmečko gibanje, je napačno prikazal tudi plemsko nacionalno gibanje in je tako izgubil spred oči resnično tragično prvine v Sickingovi usodi.

Ta Engelsova misel, ki je velikega pomena za ves razvoj umetnosti, jasno potrjuje tezo, da morajo v realistični umetnini imeti tipičen značaj tudi okoliščine in ne samo junak.

Marx označuje v nekem pismu Lassalu kot glavno napako njegovega dela to, da je spremenil osebnosti v zvočnike duha njihovega časa. Marx piše: »Moral bi bil bolj shakespearizirati. Najpomembnejša tvoja napaka pa je schillerjanstvo, spreminjanje osebnosti v navadne zvočnike, skoz katere govori duh časa.« To zoperstavljanje Shakespearja Schillerju ni slučajno. V delih kasnejše Schillerjeve dobe nastopa junak njegovega dela kot trobentač abstraktne ideje, kot človek, ki rešuje življenjska vprašanja v patetičnih govorih in ki ne ve, da so pogojena v zgodovinski zakonitosti in v življenju samem. O takih napakah piše Engels v nekem pismu Minni Kautsky: »Vedno je slabo, če pesnik s svojimi junaki ljubkuje, zdi se mi, da ste tudi vi storili deloma to napako. Elza je še nekoliko individualizirana, čeprav je že idealizirana, Arnoldova oseba pa že bolj trpi na tej napaki.«

Za Marxa in Engelsa je bila dovršenost individualizacije junaka glavna odlika realistične umetnine. Globoka, resnična, shakespearovska karakteristika človeka je v realističnem delu prvi predpogoj za ustvarjanje osebnosti, ki te zagradi. Engels piše Lassalu: »S polno pravico nastopate proti zdaj vladajoči slabi individualizaciji, ki se izživlja na samih majhnih »kunštvovanjih« in ki je bistve-

na lastnost v pesku se izgubljajoče epigonske literature.« Vendar Engels poudarja: »Zdi pa se mi, da osebe ni mogoče označiti samo s tem, kaj, ampak tudi kako dela, zaradi tega mislim, da bi ne bilo idejni vsebini drame prav nič škodovalo, če bi bili posamezni značaji prikazani bolj drug od drugega ločeni in bolj drug drugemu nasprotni.« Marx in Engels sta bila proti tistemu lažnemu realizmu, ki označuje osebe tako, da se drži izjav junakov o samih sebi, ne pa njihovega dejanja in nehanja in ki opazuje v prvi vrsti človekove nazore ne pa njegova dela.

V neločljivi zvezi z realizmom postavlja Engels vprašanje tendence v literaturi. Ob različnih primerih iz literature (Aeschylos, Aristophanes, Dante, Cervantes, ruski in norveški pisatelji) je Engels povedal izredno važne misli: »... tendenca mora izvirati iz same situacije in dogajanja, ne da bi bilo treba pri tem nanjo posebej opozarjati in pesniku ni treba, da prinaša bralcu bodočo zgodovinsko rešitev konfliktov, ki jih prikazuje. Socialistični tendenčni roman, piše Engels, izpolni svojo nalogo, če umetnik »z zvestim prikazovanjem resničnih odnosov ruši o teh odnosih vladajoče iluzije in če razbija optimizem meščanskega sveta.«

Engels govori tudi o realizmu, ki se pojavlja celo neglede na pisateljevo prepričanje.

Eden največjih realističnih umetnikov, Balzac, je bil po svojem političnem prepričanju legitimist, vse njegove simpatije so veljale razredu, ki je bil obsojen na propad. Toda kljub temu ni bila njegova satira nikdar ostrejša kakor takrat, ko je govoril o tem razredu. Republikanski junaki, o katerih govori s tako neprikrito simpatijo, so bili njegovi politični nasprotniki. Balzac »je bil prisiljen pisati proti svojim razrednim simpatijam in političnim predsodkom, videl je neizbežnost propada njemu ljubih plemičev in jih je prikazoval kot ljudi, ki ne zaslužijo boljše usode; videl je ljudi bodočnosti tam, kjer jih je bilo v tistem času moči videti.« In to je imel Engels za »največji triumf realizma.«

Marx in Engels sta poudarila veliko pomembnost umetnosti v zvezi s spoznavanjem. Tako je pisal Engels, da se je v Balzacovih delih »celo o gospodarskih podrobnostih (n. pr. o novi, porevolucijski razdelitvi realne in osebne lastnine) več naučil, kakor pa od vseh poklicnih zgodovinarjev, gospodarstvenikov in statistikov tistega časa.« Tudi Marx je govoril o angleških realisti 19. stoletja, ki so odkrili svetu več politične in socialne stvarnosti kakor pa vsi politiki, publicisti in moralisti.

PETER ILJIČ ČAJKOVSKI

(Ob stoletnici rojstva.)

ERNST HELD — D. JAVER

Bolj kakor kdaj zvone v teh tednih v Sovjetski deželi kompozicije Čajkovskega. Sovjetskim ljudem so njegove skladbe zaradi neizumetničenega preprostega muzikalnega jezika blizu. Toda to še ne bi zadostovalo, da bi jih tako vzljubile delovne množice. V muziki Čajkovskega sta utelešeni človekova veličina in notranje bogastvo. Iz nje govori vera v ljudi, ljubezen do življenja, vera v bodočnost. Ta muzika spomni človeka na njegova najboljša čustva. Njen veliki etos in njen humanizem jo približujeta človeku socialistične dobe.

Prej so mnogo govorili o »elegičnem« in o pesimističnem Čajkovskem. S tem so ga pristransko in napačno presojali. Delo Čajkovskega ni brez protislovij; ta pa niso zasidrana samo v osebnosti Čajkovskega, temveč so bila značilna za psihologijo nekaterih slojev predrevolucijske ruske inteligence. Poleg tragike in pesimizma je za mnoga dela Čajkovskega značilen tudi zdrav optimizem in upanje na lepši jutrišnji dan.

Čajkovski je komponiral svoja dela v skoraj popolni samoti. Osamljenost Čajkovskega so često razlagali kot njegov strah pred ljudmi. Toda njegova osamljenost je bila osamljenost širokega kroga tedanje meščanske in malomeščanske inteligence, ki se v Rusiji zadnje polovice preteklega stoletja ni mogla srečno počutiti. Čajkovski ni mogel prenašati zlaganosti meščanske družbe. Sam si ni bil vedno svest vzrokov svoje samote: »Če sem s tujci sam, ne morem biti nikdar takšen, kakršen sem, ker je moja narava neuravnovešena in izredno neenotna. Kakor hitro nisem samo sam, temveč med tujimi in novimi ljudmi, tedaj nastopam — zame skoraj neopazno — v vlogi ljubeznivega, nežnega in skromnega človeka, ki je, kakor se zdi, izredno vesel nad novim znanstvom in ki nagonsko stremi k temu, da bi na vsak način očaral. Večinoma to tudi uspe, ampak samo z največjim trudom, ki je zvezan z gnusom nad lastno neodkritosrčnostjo. Hotel bi reči: Naj vas vrag odnese, pa govorim ljubeznivosti. Često me tako zanese, da se v vlogo vživim in da sam težko razločim, kdaj govori resnični in kdaj zlagani jaz.«

Čajkovski je ljubil življenje, videl pa je popolnoma natanko njegove senčne strani. Sivi ruski stvarnosti caristične dobe je hotel ubežati s svojimi številnimi potovanji v inozemstvo. A vendar je strastno ljubil rusko naravo in ruskega človeka. Samo neizrečeno je trpel nad praznoto in votlostjo življenja, v kakršnem je živela takrat družba v ruskih glavnih mestih. »Kakšna sreča, biti umetnik. V mračni dobi, ki jo preživljamo, more edino umetnost odvrniti pozornost od težke resničnosti. Glazba me zavaruje pred vsemi mučnimi vprašanji, ki nas teže. To je morebiti egoistično, toda vsak služi javnemu blagru na svoj način in umetnost je po mojem mnenju nujna potreba človeštva. Samo v muziki znam služiti bližnjikovemu blagru.«

Tudi njegova številna potovanja v inozemstvo mu niso pomogla razjasniti glavna svetovno nazorska vprašanja. Čajkovski ni verjel v liberalne utvare. Navzgor stremečega delavskega gibanja ni mogel opaziti. Na žgoče vprašanje o smislu življenja je zaman iskal odgovora. Dolgo časa je videl v vsem le nespremenljivo usodo, fatum.

Tema o usodnosti je osnova mnogih del Čajkovskega. Toda tudi takrat, kadar daje Čajkovski izraza svojemu razočaranju nad resničnostjo, stori to kot realist, ki gleda stvarnosti v oči in ki zapisuje svoje vtise iz življenja. V nekem pismu piše o vsebini zadnjega stavka svoje četrte simfonije: »Če v samem sebi ne najdeš nobenega veselja več, tedaj se ozri okoli sebe, pojdi med ljudstvo. Glej, kako zna biti veselo, glej, kako se popolnoma prepusti svojemu veselju. Podoba ljudskega praznika. Komaj si samega sebe pozabil, komaj si imel čas, zagledati se v veselje drugih ljudi, pa ti že neutrudljivi fatum javi svojo bližino. Ostali ljudje pa se malo menijo zate. Sploh te ne pogledajo in sploh ne opazijo, da si osamljen in žalosten. Oh, kako se veselé, kako so srečni! In ti trdiš, da je na svetu vse mračno in žalostno? Vendar je še veselje, preprosto, samorastlo veselje. Veseli se nad veseljem drugih in — mogel boš še živeti.«

Tema o usodnosti pa nikakor ni edina in gospodujoča tema v stvaritvah Čajkovskega. Njegovo stremljenje po veselem in srečnem življenju se vedno znova

jasno odraža v njegovih skladbah. Poleg del, ki so izraz njegovega nezadovoljstva nad življenjem, posveča skladbe tudi ljubezni do življenja, piše optimistično, veselo, jasno, duha in humorja polno muziko.

V vseh delih Čajkovskega živi velika komponistova osebnost. Vsaka nota, ki jo napiše, je občutena in doživeta. Njegova muzika vedno izraža velike misli, ki jih izpelje v dovršeni obliki, z virtuoznim obvladanjem tehnike. Nikdar pa ga ni oblast nad obliko zapeljala, da bi uganjal umetnost zaradi umetnosti. Zaničeval je prazno igro z akordi, tempom in modulacijami.

Vse njegovo življenje je bilo umetniško delo. To je »prav za prav edini interes, ki me veže na življenje.« Da bi bil miren in srečen, je moral ustvarjati. Nekaj dni brez dela med dvema delovnicama, že je bil nemiren in nesrečen. Vse, kar ga je motilo pri tem, da bi se popolnoma potopil v svoje delo, ga je kar najbolj razdražilo. V urah, ki so bile posvečene delu, je bil vsak obiskovalec zanj osebni sovražnik, pa čeprav mu je bil sicer najbližji in najbolj simpatičen. Dnevi, ko delo ni napredovalo, so bili zanj izgubljeni dnevi in čas med koncem enega in začetkom drugega dela je skrajšal na minimum.

S svojimi stvaritvami je bil redko zadovoljen. Še kot poznan in mnogo igran skladatelj je pisal v nekem pismu: »Mnogo, mnogo mi je še ostalo, kar moram izvršiti. Brez vse neprave skromnosti Vam pravim, da se mi zdi vse, kar sem napisal, nepopolno in šibko v primeri s tem, kar morem in moram ustvariti. In ustvaril bom.«

Čeprav je bila muzika Čajkovskega polna ljudskega duha, vendar ga od začetka niso razumeli. Celotno ljudje, ki so mu bili blizu, niso njegovega dela doumeli v vsej njegovi vsestranosti. Mnoge danes slavne kompozicije Čajkovskega so za njegovega življenja sprejeli hladno ali deloma celo odločno zavrnil. Popularnost Čajkovskega je v mnogih deželah zrastle samo iz uspeha nekaterih njegovih del. Šele v Sovjetski Zvezi so postale vse njegove stvaritve dostopne ljudem in postale splošna last množic. Od vseh skladateljev preteklosti je Čajkovski v Sovjetski Zvezi najbolj priljubljen. Njegova dela so na repertoarju vsake opere, vsakega orkestra, vsakega zbora in vsakega solista. Igrajo in pojejo ga poklicni in ljudski umetniki. Ob njegovih delih so se šolali najboljši sovjetski komponisti.

Kako razsežno je bilo ustvarjanje Čajkovskega, se bomo zavedli šele, ko bo poleg mnogih poznanih del zazvenela še množica nepoznanih. »Evgenij Onjegin« in »Pikova dama«, »Mazepa« in »Jolanta«, baleta »Hrestač« in »Labodje jezero«, njegove simfonije, njegove pesmi in njegovo komorno glazbo, njegove uverture, suite in njegovo klavirsko glazbo vedno znova igrajo v Sovjetski Zvezi in so med sovjetskim ljudstvom priljubljene.

Smisel življenja Čajkovskega se je izpolnil. Sanje njegovega življenja so postale stvarnost. »Slava! Kakšna protislovna čustva mi zbuja!« je pisal Čajkovski leta 1880. v nekem pismu in nadaljeval: »Na eni strani si jo želim in stremim za njo, na drugi strani pa jo sovražim. Če je ves smisel mojega življenja v mojem ustvarjanju, tedaj si jo moram želeti. Če smatram zmeraj za nujno, da se izpovem v zvokih, tedaj naravno hočem, da me tudi poslušajo. Čim večji in čim častivrednejši bo krog mojih poslušalcev, tem bolje. Iz vsega srca si želim, da bi se moja glazba razzvenela in da bi se povečalo število onih, ki jo ljubijo in ki najdejo v njej tolažbo in oporo. V tem smislu ljubim slavo, da, taka slava je cilj vseh resnih strani moje delavnosti.«

Slava Čajkovskega je v Sovjetski Zvezi živa.

hotah, ki jih je takrat preživljalo slovensko ljudstvo, saj niti ne vemo, kod je šel Herberstein na svojem pohodu. Deželni glavar Auersperg ga je vabil v Mirno, kjer je imel svoj grad. Poročila pravijo, da je obšel vso Kranjsko, vendar je 22. julija zabeleženo — po Mayerju — zadnje Herbersteinovo konkretno dejanje. Tudi o »pomirjenju« dežel ne vemo ničesar, niti ne o običajni »spravi«, ko so tlačani, prignani v graščine, morali obžalovati svoja dejanja in prisegati gospodarjem novo večno pokorščino. Plemiška gospoda ni imela vzroka, zapuščati potomcem preglasnih prič svojega maščevanja. Nimamo pojma, koliko tisoč ljudi je bilo pobitih, koliko vasi je bilo požganih, koder so šli zmagovalci. Tudi o onih 136 upornikih (10 starešin in 15 svetovalcev), ki so bili obglavljeni v Gradcu, ne vemo kaj več. Malo je verjetno, da bi o njih tudi kdaj še kaj zvedeli.

Konec avgusta je bil upor večinoma potlačen, vendar ni nemogoče, da ne bi tu in tam, posebno v ozemlju, kjer je bil najsilovitejši, še vzplamtevalo, saj je imel Herberstein za zasedbo obsežnega ozemlja premalo vojakov. Po požigih in pobjih je plemstvo naložilo kmetom še težke vojne kontribucije, češ naj povrnejo vso škodo, ne da bi hotelo samo kaj slišati o reformah, ki so jih predlagali cesarski komisarji v prilog tlačanov. Tako so vzroki nezadovoljstva ostali in se še povečali, klicali so po novem odporu. Zmaga zemljiške gospode ni bila lahka, zato je verjetno, da se kmetje niso hoteli povsod ukloniti, čeprav so jih plemiški pozivi klicali domov. Ugotovitev na zboru deželnih stanov v Ljubljani 22. oktobra 1515., da postajajo kmetje spet objestni, da zapadajo stari nepokorščini in da groze z novo vstajo, priča, da hrbenica slovenskega kmeta tudi po vseh strahotah krvave reakcije ni bila zlomljena, priča o volji za nadaljnjo borbo.

POGLAVJA IZ FILOZOFIJE

(Po M. Mitinu)

VLADO KERSNIK

OBJEKTIVNA, ABSOLUTNA IN RELATIVNA RESNICA

Če hoče človek živeti in spreminjati svet, če se hoče »biološko sporazumeti« z zunanjim svetom, mora ta svet poznati, t. j. mora ga spoznavati. To je eno najosnovnejših pravil, ki se ga moremo vsak dan v življenju naučiti. Toda že takoj na začetku pa se pojavlja vprašanje, kakšna so naša spoznanja, ali so objektivno pravilna, ali ni absolutni svet, absolutna resnica za vedno odmaknjena našemu spoznanju, ali niso naša spoznanja samo relativna, brez vsakršnega drobca objektivne resnice. Človek se namreč lahko popolnoma upravičeno vpraša: kdo jamči, da so naša spoznanja objektivno pravilna. »Vprašanje, ali je človeškemu mišljenju dostopna predmetna resnica ali ne, to ni teoretično, marveč praktično vprašanje. V praksi mora človek dokazati resničnost, t. j. stvarnost in silo, vsestranskost svojega mišljenja. Vprašanje o resničnosti in neresničnosti mišljenja, ločeno od prakse, je popolnoma skolastično vprašanje« (Marx). Vprašanje o možnostih in mejah spoznanja moremo rešiti samo v spoznavnem procesu, ki ga uravnava družbena praksa. Uporabljanje

spoznanja pri delu, zgodovina in delo znanosti dokazujejo možnost spoznanja in določajo njegove zgodovinske meje. Vprašanje o resničnosti spoznanja rešuje znanost s svojimi praktičnimi uspehi.

Zgodovina človeštva, zgodovina znanosti in tehnike je trden dokaz o spoznavnosti zunanjega sveta. Kako bi bilo mogoče graditi stroje, če bi bila osnovna spoznanja fizike napačna, če ne bi imela v sebi vsaj drobca objektivne resnice. »Toda — se bo oglasil kak »dosleden« logik — kje pa je tu logika, ali nismo v enem prejšnjih poglavij ugotovili, da so spoznanja klasične fizike relativna?« Res. Toda ta spoznanja newtonovske fizike so bila zato relativna, ker so bile same lastnosti materije, sami zakoni, ki jih je Newton odkril, relativni. Newtonova napaka je v tem, da je relativne lastnosti materije proglasil za absolutne. Newtonova spoznanja so torej na dveh straneh relativna. Najprej so relativna zaradi tega, ker so subjektivna, ta relativnost se kaže v tem, da je objektivno relativne zakone proglasil za absolutne in edine. Drugič so pa relativna zato, ker je bil sam predmet spoznavanja relativen, ker sami zakoni klasične mehanike niso absolutni, ker inercija, masa itd. niso absolutne, niso edine, ampak samo relativne lastnosti materije; snov ima poleg teh lastnosti še druge, celo tem nasprotno. Toda naš logik seveda zopet godrnja: »Kje pa je logika: prej ste trdili, da na osnovi teh, kakor pravite, relativnih lastnosti, gradimo stroje. Ti stroji pa niso relativni, ampak absolutni, torej so tudi zakoni absolutni.« Seveda so ti stroji absolutni, toda poleg šivalnega stroja imamo vendar tudi radio! Sicer pa o tem kasneje.

Na vsak način vsebujejo torej naša spoznanja objektivno resnico. Objektivna resnica pa je tista objektivna vsebina naših predstav, ki ni odvisna niti od človeka niti od človeštva. Kljub subjektivnosti, t. j. relativnosti Newtonovih spoznanj so zakoni »njegove« mehanike objektivno resnični. En del snovnih pojavov nastaja in izginja po teh zakonih. Toda fizika se ne konča pri Newtonu. Razvijala se je dalje. In tudi v teh nadaljnjih fizikalnih spoznanjih je objektivna resnica. Objektivno resnico torej odkriva »zgodovinsko se razvijajoče« človekovo spoznavanje. »Resnica je proces.« (V. I. U.) Še več moremo reči: Newton je našel potrdilo za svoje subjektivne ideje, »zakone«, če hočete, v praksi. Stroji se vrte po »njegovih« zakonih. »Od subjektivne ideje gre človek k objektivni resnici preko prakse (in tehnike).« (V. I. U.)

Vsebina naših spoznanj sta zgodovina in priroda, torej kratko in malo zunanji svet, ki obstaja neodvisno od naše zavesti. Ta svet je torej objektivni. In če je ta svet, ki je vsebina naših spoznanj, objektivni, potem morajo biti tudi naša spoznanja objektivne resnice, imajo objektivno vsebino. Zunanji svet, ki se odraža v naših spoznanjih, je od nas neodvisen, potemtakem je tudi vsebina naših spoznanj od nas neodvisna. Vsebina prave, umetniške literature je življenje. Prava literatura mora biti vedno odraz življenja. Vsebina knjige torej ni pisateljeva, vsebina literarnih del ni odvisna od pisateljev, ne od družbe. Vsebina literature, t. j. življenje, je družbeno neodvisna. Vedno in povsod je bil v središču literature človek, je bilo življenje. Ko je pisal Villon svoje drastične balade, je prav tako odražal življenje, kakor Maksim Gorkij ali Miroslav Krleža.

Pa še nekaj govori za objektivno resničnost naših spoznanj. Če bi ne bilo objektivne, t. j. od človeka in človeštva neodvisne resnice, potem bi

nas ne mogel nihče prepričati, da obstoji objektivna, od nas neodvisna stvarnost. Če bi ne bila naša spoznanja objektivne resnice, oziroma če ne bi bila vsebina naših spoznanj objektivna resnica, potem bi se človek ne mogel »biološko sporazumeti« z okolico. Če bi naše spoznanje ne imelo take vsebine, ki je neodvisna od ljudi, od posameznika in od družbe, potem bi danes ne imeli nobenih strojev, ker bi fizikalni zakoni ne bili objektivno resnični. Potemtakem ne moremo sprejeti nobenega idealističnega relativizma, ki se obupan vprašuje, ali je to, kar ljudje mislijo, resnično ali ni, ali je sploh tako kakor ljudje vidijo, ali se ljudem ne zdi samo tako.

Tako torej človeško spoznanje odraža objektivno resnico, je torej objektivno resnično. Sedaj pa nastane vprašanje, ali naša spoznanja odražajo to objektivno resnico naenkrat, v celoti ali ne. Ali naša spoznanja odražajo objektivno resnico absolutno, t. j. v vsej njeni širini in globini. Vsebina naših spoznanj je objektivna resnica, toda ali mi to objektivno resnico spoznamo v vseh njenih objektivnih vsestranskih zvezah. »Priznavati objektivno, t. j. od človeka in človeštva neodvisno resnico, pomeni tako ali drugače priznavati absolutno resnico« (V. I. U. — podčrtal Vl. K.). Če govorimo, da je vsebina naših spoznanj objektivna resnica, moramo pač priznati, da je vsebina naših spoznanj tudi absolutni svet, absolutna priroda. Newtonovi zakoni so v celotnem sklopu pojavov, ki jih imenujemo materija, relativni, hkrati so pa tudi absolutni. Dve protislovji: absolutno in relativno, ki tvorita dialektično skupnost.

»Vsako resnično spoznanje prirode je spoznanje večnega, brezkončnega, torej je tako spoznanje absolutno.« (Engels) Torej je »možno zanikati relativno prvino v tem ali onem človeškem spoznanju, ne da bi pri tem zanikal objektivno resnico, ni pa mogoče zanikati absolutne resnice, ne da bi pri tem zanikal tudi objektivno resnico« (V. I. U. — podčrtal Vl. K.). Morem torej trditi, da Newtonovi fizikalni zakoni niso prav nič relativni, s tem še nisem zanikal, da so objektivno res. Kakor hitro pa rečem, da niso objektivni, s tem že trdim, da jih v prirodi sploh ni.

Vendar pa se do absolutne resnice ne prikopljemo naenkrat, ne spoznamo je v celini, temveč jo spoznavamo v brezkončnem razvojnem procesu spoznavanja, spoznavamo jo preko relativnih resnic. Celokupnost relativnih resnic nam daje podobo absolutne resnice. Zakaj? Razvoj tehnike in gospodarstva določa meje našim spoznanjem, določa število onih relativnih resnic, ki jih lahko takrat in tamkaj spoznamo. Ko sestavimo vse te relativne resnice, si ustvarimo absolutno resnico. Že prvi ljudje so poznali drevesa. Vedeli so, da cvetijo, rodijo sadeže itd. To so bila prva, relativna, a vendar objektivna in v nekem smislu tudi že absolutna spoznanja. Pithecanthropus pač še ni imel mikroskopa, da bi mogel raziskati anatomsko zgradbo dreves, ni mogel spoznati še notranjega življenja dreves. V kasnejših stoletjih je razvoj tehnike omogočil, da je človek globlje pogledal v zgradbo in življenje rastlin. Toda še danes so ostali nekateri pojavi v rastlinskem življenju neznani. Nimamo še absolutne podobe o rastlinah. Ko pa bo človek do vseh potankosti spoznal rastlino, bo imel absolutno podobo, ki si jo bo sestavil iz prejšnjih relativnih resnic.

»Spoznanje je človekov odraz prirode. Ni pa to enostaven, neposreden in celoten odraz, temveč proces cele vrste abstrakcij, formuliranj, oblikovanj, pojmov, zakonov itd. Ti zakoni, pojmi itd. pa pogojno, približno

objemajo univerzalno zakonitost vedno se gibajoče in razvijajoče prirode. Tu imamo resnično, objektivno tri člene: 1. priroda, 2. človekovo spoznanje = človekovi možgani (kot visok produkt iste prirode) in 3. oblika odraza prirode v človekovem spoznanju, ta oblika pa so pojmi, zakoni, kategorije itd. Človek ne more objeti = odraziti = odoblikovati vse prirode v vsej njeni popolnosti, »neposredni celotnosti«, more se ji samo večno približevati in ustvarjati pri tem abstrakcije, pojme, zakone, znanstveno podobo sveta itd.« (V. I. U.)

Ne smemo razumeti stavka v »večnem približevanju« kot resignacijo nad spoznavnostjo prirode. Ne smemo misliti, da je med našimi predstavami in pojavi zunanjega sveta nepremostljiv prepad. Ta stavek moramo razumeti v smislu Engelsove trditve, da »ni za dialektiko ničesar enkrat za vselej ustanovljenega, brezpogojnega, svetega, v vsem in na vsem vidi pečat neizbežnega propada in nič ne more obstati pred njo razen neprestanega procesa nastajanja in prehajanja od nižjega k višjemu«. Ne smemo pozabiti, da je »človeško mišljenje po svoji narodi sposobno dajati in nam tudi daje absolutno resnico, ki si jo gradimo iz vsote relativnih resnic. Vsaka stopnja v razvoju znanosti doprinese nova zrna v to vsoto absolutne resnice, meje resničnosti vsakega znanstvenega spoznanja so pa relativne in jih nadaljnji razvoj znanosti ali razširja ali zožuje« (V. I. U.). Absolutno resnico razkrivamo v razvojnem procesu človeškega spoznavanja in vsak korak spoznanja naprej, ki vsebuje absolutno zrno, je hkrati tudi relativen, t. j. ne izčrpa te absolutne vsebine do konca. Vprašanja o absolutni resnici ne smemo jemati ločeno od celokupnega človekovega dela, ne smemo ga jemati ločeno od družbene proizvodnje, od družbenih odnosov, skratka od vseh onih materialnih (v prvi vrsti gospodarskih) faktorjev, ki ravnajo človekovo življenje in še posebej človekovo misel.

Relativne resnice so izraz absolutne resnice. Absolutne resnice ne moremo spoznati drugače, kakor samo preko relativnih resnic. V vsakem znanstvenem spoznanju je ne glede na njegovo relativnost tudi zrno absolutne resnice. Relativnost posameznih spoznanj moramo razumeti samo v smislu zgodovinskih meja, v katerih se moremo približevati objektivni in absolutni resnici. Da so pri ustvarjanju te podobe igrali važno vlogo tudi ostali življenjski činitelji, je jasno. Slednjič je pa neznanje (strah pred bliskom itd.) tako in tako tudi eden izmed vzrokov človekove nemoči pred narodo.

Zgodovinsko je pogojeno, omejeno, relativno vsako znanstveno odkritje, brezpogojno, neomejeno in absolutno pa je dejstvo, da vsako znanstveno spoznanje razkriva in vsebuje objektivno absolutno resnico.

Če vsebuje torej vsako spoznanje zrno absolutne in objektivne resnice, potemtakem vsebuje tudi vera, ki je prav tako način spoznavanja, zrno absolutne in objektivne resnice. — Tako preprosta pa ta stvar vendar ni. Zaradi vere ni mogoče trditi, da bog obstaja! Če se zavedamo, kaj je vera bila, kako je nastala in kaj danes pomeni, potem si bomo na vse to lahko odgovorili.

Maksim Gorkij je dokazal v svojem govoru na moskovskem kongresu pisateljev, da spada verstvo v okvir ljudskega, narodovega umetniškega ustvarjanja, torej v okvir »prelogično mističnega mišljenja« (Lévy - Bruhl). Bog ni nastal samo iz strahu pred bliskom, gromom in ostalimi nerazum-

ljivimi pojavi v življenju, ampak predvsem na družbenih temeljih. Boga si je ustvaril človek, ki je bil v boju za svoj obstanek še šibak. Bog je bil za ljudi »mojster v vsem«, bil je skratka človek, ki si je znal »zagotoviti existenco«. Kot taka je bila vera in je nedvomno točen odraz človekovih želja, družbene ravni človeštva, organiziranosti človeškega dela itd. Kakor hitro pa se je človeštvo razdelilo na dva sovražna si tabora — izkoriščance in izkoriščevalce — pa je postala vera orožje v rokah izkoriščevalcev, kajti kdor je lastnik proizvodjalnih sredstev, ta ima tudi monopol nad kulturo. (Fréville.) Gorkij točno ugotavlja, da se je v srednjem veku bog pomikal vedno višje, kakor je postajala tudi moč plemstva vedno večja!

Vera in bog sta torej vse kaj drugega kakor pa znanstveno spoznavanje sveta. Zaradi tega tudi ne moremo govoriti o absolutni ali objektivni resničnosti verskih »spoznanj«.

DRUŽBENA PRAKSA KOT KRITERIJ SPOZNAVANJA

Družbeni človek objektivni svet ne samo sprejema, ne uklanja se kar njegovim zakonom, temveč sam stopa v ta zunanji svet, ki je predmet njegovega udejstvovanja, in ga pri tem spreminja in preoblikuje. Naši občutki rastejo iz naše praktične dejavnosti in v isti praktični dejavnosti morajo dokazati svojo resničnost. V življenju so skrite sile, ki spreminjajo in dopolnjujejo naša spoznanja, zrasla iz istega življenja. Spoznanje raste iz prakse, izpopolnjuje se v njej in ji služi, tako da jo organizira in dopolnjuje. V praktični dejavnosti se ostvari skupnost objekta in subjekta, prirode in človeka: s tem da človek dela v prirodi in jo spreminja, s tem spreminja tudi svojo lastno prirodo. Človek in priroda nista torej dva na vekomaj sprta elementa. Njuno medsebojno prijateljstvo je odvisno od moči in vsestranosti človekove družbene prakse, človekovega družbenega dela, odvisno je od sile in globine človekovega spoznanja. Čim bolj se človek bori s prirodo, tem bolj jo spoznava in tem trdnejša postaja njegova oblast.

Zakaj pa je prav praksa porok za resničnost našega spoznanja, kako to, da razen prakse ni nobenega drugega kriterija za resničnost naših spoznanj? Stvar je v tem, da je človeško spoznanje samo eden izmed delov družbenega življenja in izven tega življenja nima naša misel in naši občutki nobenega smisla, ne pomena. Delovanje človeškega spoznanja bi prenehalo, kakor hitro bi se ustavila proizvodnja materialnih sredstev, ki so človeku za življenje neizogibno potrebna. Po Marxovem mnenju je materialna proizvodnja, čutno-praktična, predmetna dejavnost ljudi temelj, na katerem stoji vse družbeno življenje. To se da skrčiti na popolnoma preprosto spoznanje, da bi človek namreč od lakote poginil — in potem ne bi bilo nobene misli več — če si ne bi iskal hrane, če se ne bi boril predvsem za svoj obstoj. Tu je našel Gorkij zopet nov dokaz za tako pojmovanje boga in vere, kakor smo videli v prejšnjem poglavju. Prvobitni človek, ki je vse svoje moči uporabljal v boju za hrano, v boju za mesto na zemlji, pač ni imel časa ne potrebe razmišljati o petih dokazih boga, ampak je tudi svojo misel mobiliziral v boju za sonce in zrak. Tako je nastal torej bog, in ta bog je človeška podoba človekove borbe za življenje.

Človekovo spoznanje ima moč torej samo takrat, kadar doseže v procesu družbene prakse in predvsem v procesu materialne proizvodnje tiste

rezultate, ki jih je misel napovedala. Če bi človekovo spoznanje ne odražalo procesov tako, kakor se resnično odigravajo v zunanjem svetu, tedaj bi ljudje v vsej svoji praktični dejavnosti ne mogli doseči onih rezultatov, ki si jih želijo in ki so jih napovedali. Če pa so človeške predstave napačne, jih spreminja in izpopolnjuje praktično delo, izven katerega sploh ni mogoč obstoj človeške družbe. Praksa družbenega človeka, njegova predmetna dejavnost je tisti kazalec, ki točno pove, ali so naše predstave o zunanjem svetu pravilne ali napačne. Ta kazalec pa skoči na 100 takrat, kadar so naše predstave resničen, znanstven odraz sveta. Potemtakem bi morala tudi vera imeti neko praktično vrednost, saj smo videli, da je točno zapisovala razvoj človekove borbe za obstanek in razrednega boja. Poudariti je treba, da bi vera v rokah delovnega ljudstva oziroma proletariata odigrala vse drugačno vlogo, kakor pa jo je v rokah izkoriščevalcev. »Vladajoče ideje so ideje vladajočega razreda« (Marx). Spomnimo se na Malthusovo teorijo. Bistvo njegove teorije je tudi točno. Ljudi je vedno več, nastaja vprašanje, kam bodo šli in kako se bodo nahranili. Proletariat rešuje to vprašanje popolnoma drugače kot Malthus. Enako je z vero. (Pod vero ne razumem samo krščanske vere, ampak verstvo na sploh.) Prvobitni ljudje pač niso mogli izvesti proletarske revolucije, ker proletariata enostavno ni bilo. Pri tej točki moramo začeti, če hočemo pravilno razglablјati o relativnosti, objektivnosti in absolutnosti verskih spoznanj, oziroma vseh spoznanj o družbenih zakonih in družbenem razvoju.

V razvojnem procesu družbene, materialne proizvodnje nastajajo in se razvijajo predstave, ki pravilno odražajo zunanji svet. Rezultat predmetne dejavnosti ljudi so predmeti, ki so neločljivi deli materialne resničnosti. »... praksa je več kot (teoretično) spoznanje. Praksa nima samo splošne vrednosti, temveč tudi vrednost neposredne resničnosti« (V. I. U.). Misli same še niso življenjske vrednote, ki neposredno služijo človeku. Teoretično spoznanje o zunanjem svetu in o procesih, ki se v njem odigravajo, odkriva zakonitosti in tendence zgodovinskega razvoja; toda edino družbena praksa dokončno potrdi teorijo in objame predmet v njegovi zgodovinski konkretnosti. Teorija pozna abstrakcije, praksa jih ne pozna. Teorija nam prikazuje »Ding für uns«, ko jo pa v praksi preizkusimo, pa postane »Ding an sich«. Praksa torej dokončno razbija tisto kantovsko nasprotje med predstavami in resničnostjo. Ne smemo pozabiti, da je predmetna, materialna proizvodnja tisti osnovni način družbenega dela, ki ravna vse drugo človekovo udejstvovanje. Toda človekova dejavnost se ne omejuje samo v tem načinu dela, ampak je še vse bolj mnogostranska. Družbeni človek sodeluje v političnem življenju, sodeluje v razredni borbi, znanstveno ustvarja — kratko in malo sodeluje v vseh panogah praktičnega življenja družbe. Potemtakem je kriterij za resničnost našega spoznanja vsa celokupnost družbene prakse. »Vsa človekova praksa mora pomagati pri popolnem »določanju« predmeta, biti mora merilo resnice in praktični določevalec predmetnih zvez s tistim, kar je človeku potrebno« (V. I. U.).

Formalna logika (n. pr. logika »slovenskega« filozofa Vebr) ima mnogo predpostavk, ki so teoretično mogoče, praktično pa ne. Če so praktično nemogoče, potem tudi teoretično niso mogoče. Vsako teoretično vprašanje je treba reševati v zvezi s prakso.

Tudi samo spoznavanje je eden izmed številnih momentov družbenega življenja. Če je spoznanje pravilno, je velikega pomena za praktično dejavnost človeštva. Pravilno spoznanje osvetljuje praktični dejavnosti pot naprej. »Teorija, če je res teorija, daje praktikom orientacijo, bistri jim perspektive in vliva jim vero v delo in vero v zmago naše stvari« (J. V. S.). Če pa hoče biti teorija res teorija, tedaj se mora opirati na prakso.

Človekova družbena praksa ne ostaja nespremenjena. Za vsak korak njenega razvoja je treba novega osmiseljevanja in zavedanja. Tista znanost, ki danes ne ustreza več zahtevam gradnje nove družbe, preneha igrati pozitivno vlogo in se spreobrača v teoretično orožje sovražnikov te nove družbe. Stara fevdalna ideologija — vera, ni po meščanski revoluciji več ustrezala zahtevam nastajajočega kapitalizma. Robespierre je vpeljal vero *R a z u m a*. (Dalje)

MUZIKALNA PRIZADEVANJA HRVATSKEGA KMETSKEGA KULTURNEGA GIBANJA

DRAGOTIN CVETKO

Revije hrvatske kmetijske kulture imajo globok smisel in so konkretni izraz idej, ki sta si jih za razvoj hrvatskega naroda zamislila ter jih ustno in s peresom propovedovala brata Radića. Njihovemu pomenu bomo mogli verno slediti na osnovi izjave predsednika HSS dr. Vladka Mačka o priliki kmetijske pevske revije 7. junija 1936, ki pravi med drugim: »A tek, kad smo čuli međumurske pjesme, nismo li oćutjeli u melodiji pripadnost velikom slavenskom deblu, koje se iz Međumurja preko Ugarske proteže tamo daleko do Ukrajine in daleko preko Ukrajine prostorno; a vremenski u daleku, daleku pradavninu. Jest! I pjesme i plesovi i ornamentika, koje smo čuli i vidjeli, to je naša prahrvatska narodna kultura, to je kultura, koja ima svrhu, da bez obzira na materialnu stranu ljudskog života, učini život ljepšim in zadovoljnijim.« Nato se obrača k hrvatskim umetnikom, katerim svetuje, naj v tem velikem dnevu hrvatske kulture iščejo navdahnjenja svojim delom in jim govori: »Zašto dakle danas ogromna većina i pjesnika i umjetnika upravo s nekom forsom iznosi ono, što je u životu teško i neskladno? Zašto ne uzmu primjera u narodu seljačkome, koji uz svu težinu života pjeva o sjajnom suncu, o svjetloj zorici, o lakat dugoj mladici i pedalj dugoj travici? Zašto, velim, narod tako postupa? Postupa zato, jer čuti potrebu, da se barem kadkad — barem stanovitoga dana u godini — uzdigne iz zemaljske prašine u više sfere i tamo prikupi snage za daljnju životnu borbu s neumoljivom prirodom i još s neumoljivijim prilikama stvorenim po ljudima.«

Ne da bi se s svojega vidika podrobneje dotaknil Mačkove izjave zlasti v poslednjih načelnih mislih, ugotavljam, da predstavlja voditelju hrvatskega kmetijskega gibanja folklor duhovno vrednoto, s katero naj hrvatski človek zaživi vsaj od časa do časa višje duševno življenje in se s tem plemeniti ter sprošča. Vsekakor je že tako pojmovanje samo po sebi do-

resničnim napredkom v umetnosti in zato občuti prikazovanje resničnega obraza umetniškega dogajanja kot najvišjo dolžnost nasproti sebi, umetniku, umetnosti in občinstvu. Kritikova naloga je vzgajati, voditi k pravnemu pojmovanju. In kakor povzroča nepravilna vzgoja nedogledne posledice, tako pušča tudi nepravilna kritika posledice, ki utegnejo neizmerno škodovati vsemu umetniškemu razvoju neke dobe. Zlasti tu se kaže, kolikšnega pomena je kritiku njegova strokovna izobrazba in etična globina.

Čeprav je prikazani obris umetnostnega kritika morda le idealen, je vendar potrebno, da se mu vsakdo približa čim bolj, kajti le na ta način bodo mogli iz umetnostne kritike izginiti nezdravi pojavi, ki so se razpasli v neverjetnem obsegu in jih je čedalje več. Zgolj na resničnih, objektivnih temeljih sloneče umetnostno vrednotenje more koristiti umetniškemu razvoju samemu in dviganju umetnostne izobrazbe širokih plasti. Prav zato je potrebno očistiti umetnostno kritiko vseh gnilih klic, ki zavajajo sloj uživajočih v zmote ter zavestno ali podzavestno, s pristankom ali brez njega prav tako ovirajo umetniški razvoj stvariteljskih poedincev in umetnosti. Šele s tem se bo umetnostna kritika dvignila do edino ustrezajoče vloge vrhovnega rabsodnika, ki nepristransko vrednoti vse, kar je pozitivno in negativno, svetuje v stremljenju po neprestani rasti kvalitete ter brez strahu izpoveduje resnico, večni kvas novega, plodovitega življenja.

POGLAVJA IZ FILOZOFIJE

(Po M. Mitinu)

VLADO KERSNIK

Materialne resničnosti ne more spoznati od družbe ločeni posameznik, ampak z družbo zvezani in od nje odvisni družbeni človek. Človekova priroda je družbenega značaja. Družbeno življenje, protislovno se razvijajoča razredna borba uravnava življenje posameznega človeka, njegovo življenje je zvezano z življenjem tega ali onega razreda. Vsak človek je družbeno bitje, zaradi tega je v poslednji instanci vsak pojav v njegovem življenju — od praktične dejavnosti do teoretičnega spoznavanja — samo poseben izraz družbenega življenja. »Celo takrat, kadar znanstveno delam, kadar delam torej tako, da mi pri tem ni treba občevati z drugimi ljudmi, celo tedaj delam na družben način, ker delam kot človek. Družben produkt ni samo material, s katerim delam, marveč tudi jezik, s čigar pomočjo mislim, — pa tudi moje lastno bitje je družbena dejavnost; kar torej delam iz sebe, delam iz sebe za družbo in se priznavam za družbeno bitje.« (Arhiv Marxa in Engelsa.)

Ne samo občutiti, ampak tudi misliti, to je lastnost visoko organizirane materije. To lastnost pa imajo samo možgani družbenega človeka. Dejavnost čutnih organov in miselna sposobnost pa se človeku razvije samo v družbi. Človekova čustva in misli torej niso od vekomaj, niso nekakšne nespremenljive lastnosti. Ker so produkti družbenega življenja, se tudi razvijajo in spreminjajo vzporedno s samo družbo. Družba pa je del prirode. Če spreminja prirodo, spreminja samo sebe. Na dnu vsestranskega življenja in torej tudi na dnu spoznanja leži praktična dejavnost ljudi, proizvodnja

materialnih sredstev, ki so ljudem za življenje potrebna. Vse znanje o zunanjem svetu, ki ga je človeštvo doseglo, ga je doseglo zaradi vse prejšnje zgodovine razvoja materialne proizvodnje, razvoja, ki je v razredni družbi, rezultat družbene, razredne borbe.

Človekovo bistvo ni torej samo v tem, da zna misliti, ampak predvsem v tem, da je sposoben za družbeno delo in da sodeluje pri družbeni produkciji. Človekovo spoznanje je treba razumeti v zvezi z razvojem družbene materialne proizvodnje, v zvezi z razredno borbo, ki giblje to proizvodnjo, v zvezi z družbeno prakso. »Zorna točka spoznavne teorije mora biti življenje, praksa.« (V. I. U.)

Človekovo spoznanje materialne stvarnosti se začneja z občutki, ki jih izziva delovanje predmetov zunanjega sveta za naše čutne organe. Vendar pa je čutno spoznanje samo slučajno in empirično spoznanje bližnjih zunanjih čutnih pojavov in zunanjih, omejenih zvez med pojavi. Čutno spoznanje še ni odraz objektivnega sveta v njegovih različnih odnosih, notranjih zvezah in v njegovi celoti. Osnovna naloga spoznanja pa je v tem, da se človek zave vseh zakonov, ki uravnavajo resničnost. Zaveda pa se človek teh zakonov, če posploši občutke, ki so se mu vzbudili ob sodelovanju z resničnostjo. Rezultat posplošenja in v zavesti izvršene predelave one tvarine, ki smo si je nakopičili v procesu neposrednega zrcaljenja, so pojmi. Ko je človek videl, kako pada kamen na tla in je to dejstvo posplošil, t. j. ko je lastnost padanja prenesel na vse v zraku viseče predmete, ko je torej v zavesti predelal tvarino, ki si je je nakopičil ob neposrednem opazovanju padajočih predmetov, tedaj je nastal pojem težnosti, pojem teže in prostega pada. To je že prva stopnja logičnega spoznavanja. Jasno je, da logična in čutna stran nista ločeni. Razvijata se paralelno, začeni z občutki. Še več: mišljenje gradi in ustvarja iz predstav. Mišljenje se lahko razvije in razvija samo iz predstav. Občutki nas namreč neposredno vežejo z objektivnim svetom, ki je vsebina našega celotnega spoznavanja misli in občutkov. Če bi ne imeli občutkov, bi misel ne mogla ničesar graditi. Občutki so kakor statistična, empirična tvarina, ki služi znanstveniku za osnovo in dokaz te ali one teze. Logično spoznanje sveta, t. j. mišljenje, je mogoče samo na trdnem temelju občutkov.

Nikakor ne smemo zamenjavati čutnega in umstvenega spoznavnega momenta. Čutno spoznanje samo odraža posamezne predmete, odraža samo njihove zunanje zveze. Mišljenje, t. j. logično spoznanje, pa razkriva za temi statističnimi podatki naših občutkov globlje, notranje zveze med pojavi, razkriva notranje kolesje teh pojavov. Mišljenje objame torej pojav v njegovi celoti, v njegovem razvoju, medtem ko občutki zaznamujejo samo zunanje, najbolj vidne in najlaže dostopne manifestacije razvoja in gibanja materialne stvarnosti.

»Predstava ne more objeti, doumeti gibanja v celoti, ne dojame n. pr. gibanja 300.000 km na sek., mišljenje pa objame in mora objeti to gibanje.«

»Če je mišljenje pravilno, se na svoji poti od konkretnega k abstraktnemu ne oddaljuje od resnice, temveč se ji približuje. Abstrakcije materije, prirodnih zakonov, abstrakcije vrednosti, z eno besedo vse znanstvene (pravilne, resne in ne bedaste) abstrakcije odražajo naravo globlje, verno in popolno. Od živega zrcaljenja k abstraktnemu mišljenju in od tu nazaj k praksi — taka je dialektična pot spoznavanja resnice, spoznavanja objektivne stvarnosti.« (V. I. U.) Čutni in umstveni moment

sta dve različni prvini enotnega spoznavnega procesa, ki odraža objektivno realnost. Tak je torej resničen odnos med empiričnim in racionalnim momentom spoznavnega procesa.

Ugotovili smo že, da vsa človekova dejavnost služi samo človeku, da rastejo človeška spoznanja iz prakse, da praksa dokaže njih resničnost ali lažnivost in da služijo praksi. Mi torej nimamo nič skupnega s pasivnim zrcaljenjem sveta. »Filozofi so samo na različne načine svet razlagali, stvar je pa v tem, da ga spremenimo.« (Engels) Svet je treba spremeniti tako, da bo ljudem lepše, t. j. spremeniti predvsem družbene odnose, spremeniti družbeno organizacijo (oziroma desorganizacijo) proizvodnje. To pa zato, ker proizvodni načini uravnavajo vse človekovo delovanje. Če pa hočemo svet spremeniti, ga moramo tudi spoznavati. Iz tega sledi, da bo najbolj iskreno iskal resnico oni, ki ima interes, da se proizvodni način današnjega sveta spremeni tako, da izginejo vsi nezdravi pojavi, ki duše večino človeštva. Bežal pa bo od resnice oni, ki iz popolnoma materialnih, gmotnih ozirov ne mara takih sprememb. Zgodovina zadnjih sto let Evrope in vsega sveta nam jasno kaže, kdo je za, kdo je proti resnici, torej kdo dela za tako spremembo sveta in komu ta sprememba ni všeč. Ne da bi se spuščal v podrobna gospodarska razglabljanja o proizvodjalnih načinih današnjega družbenega razreda, ne da bi govoril o tem, kako se to gospodarstvo duši v protislovjih lastnega razvoja in obstoja in kako je protislovni značaj družbene in gospodarske ureditve vzrok neskončni bedi velike večine človeštva, ne da bi govoril o vseh tistih pojavih, ki nedvoumno pričajo o skorajšnjem propadu razreda, ki si je sam tako uredil to svojo farmo in se sam najbolje plasiral v družbeni organizaciji dela, oziroma brezdolja, torej ne da bi govoril o vseh teh tako važnih stvareh, poudarjam samo s stališča filozofije, da je zgodovina nepreklicno dokazala, da je edino proletariat tista filozofska sila, tisti mislec, ki si je zgradil najdoslednejšo in najpravilnejšo borbena filozofijo, in to zaradi tega, ker je pač proletariat najbolj zainteresiran na pošteni spremembi sveta in je torej primoran, da najbolj iskreno išče resnico.

FILOZOFSKE KATEGORIJE

Da se dokopljemo do kakršnega koli, pa morda tudi do najpreprostejšega spoznanja, je potrebna neka metoda. Eden največjih že umrlih praktikov in teoretikov napredne misli je postavil sledeče štiri zahteve, ki jih moramo izpolniti, če hočemo pravilno razumevati in spoznavati posamezne pojave zunanjega sveta: 1. Treba je proučiti predmet z vseh njegovih strani, v vseh njegovih zvezah, ne glede na to, da »ne bomo tega nikdar popolnoma dosegli«. 2. Predmet je treba »vzeti v njegovem razvoju in samogibanju«, v spreminjanju njegovih zvez in odnosov. 3. »Vsa človeška praksa mora pomagati pri popolnem »določanju« predmeta, biti mora merilo resnice in praktični določevalec predmetovih zvez s tistim, kar je človeku potrebno.« (V. I. U.) 4. Spoznavanje mora biti konkretno.

Osnovna in najvažnejša zahteva filozofije je »objektivnost opazovanja — ne primeri, ne odstopanja — temveč stvar sama na sebi« (V. I. U.). Filozofija in njene kategorije niso jalovi in prazni pojmi, ampak oblike polne vsebine, oblike, ki odražajo objektivno, materialno in konkretno vsebino spoznavnega sveta. Filozofija in njene kategorije so »momenti v človekovem spoznavanju prirode«. »Oblika človekovega odraza prirode, ta

oblika so vendar pojmi, zakoni, kategorije.« (V. I. U.) V logičnih pojmih je nekaj subjektivnega in sicer v toliko, v kolikor so to pojmi človeškega mišljenja, v kolikor so to odrazi zunanjih dogodkov in sicer odrazi v naši zavesti. Pojmi so subjektivni toliko časa, dokler so samo abstrakcije, brez stvarnih temeljev. Toda v procesu spoznanja postajajo naše abstrakcije, naši pojmi vedno bolj konkretni. Čim dalje gnete kipar glino, tem določnejše oblike dobiva njegova misel, ki se mu je rodila ob konkretnem modelu. »Človekovi pojmi so subjektivni v svoji abstraktnosti; v celoti, v procesu, v rezultatu, v tendenci, v izvoru pa so objektivni.« (V. I. U.)

Vsak pojem je v določeni zvezi in odnosu z vsemi ostalimi pojmi. To pa zaradi tega, ker odraža vsak posamezen pojem samo eno stran enotne objektivne stvarnosti. »Celokupnost vseh strani pojava ali stvarnosti in njihov (medsebojni) odnos — iz tega se gradi resnica. Odnosi (= prehodi = protislovja) pojmi = glavna vsebina logike.« (V. I. U.)

Kategorije logike moramo gledati v njihovih medsebojnih zvezah — v tistih zvezah in odnosih, ki so med vsebino in obliko, bistvom in pojavom, možnostjo in resničnostjo. Vsaka kategorija je zvezana z vsemi ostalimi kategorijami. Ti pojmi pa ne izvirajo popolnoma »logično« eden iz drugega, ampak z različnih strani odražajo objektivni svet, naravo in družbo.

To pa še zdavnaj ne pomeni, da so logični pojmi negibljivi, da stoje trdno, kot na vekomaj utrjeni izrazi in odrazi resničnosti. »Če se vse razvija — ali se to ne dotika tudi vseh splošnih pojmov in kategorij mišljenja? Če ne, pomeni, da mišljenje ni zvezano z življenjem. Če da, pomeni, da je v pojmih in znanju dialektika, ki ima objektivni pomen.« »Človeški pojmi niso negibljivi, temveč se večno gibljejo, prehajajo drug v drugega, prelivajo se eden v drugega, sicer ne odražajo življenja. Za analizo pojmov, za proučevanje, za »sposobnost z njimi operirati« (Engels) je vedno potrebno proučevanje gibanja pojmov, njihovih zvez, njihovih medsebojnih prehodov.« (V. I. U.) V pojmih mora delovati torej prav tako neka gibalna sila, kakor deluje v naravi in družbi.

To gibanje in razvoj pojmov ni nekaj samo logičnega, to ni samo logično samogibanje pojmov: proces človeškega spoznavanja odraža objektivno gibanje narave. Samo v procesu more človek spoznavati. Samo iz relativnih resnic si lahko ustvari absolutno resnico. V pojmih deluje ne samo neka sila, ampak prav določena sila, in to je ista razvojna sila, ki giblje tudi naravo in družbo. Ta sila giblje človeške možgane in se odraža v njih. Ta sila ima danes to, jutri drugo obliko in vse te oblike dobe svojo zrcalno sliko v človekovih pojmih, zakonih itd.

Človeško spoznavanje je kakor reka, pojmi so kakor kaplje v reki. »Pojmi so odtiski posameznih strani gibanja, posameznih kapelj (= stvari), posameznih tokov.« (V. I. U.)

Vsak razvojni proces je posledica borbe protislovij in nasprotij. Mi pa moramo preiskovati razvoj stvari »notranje protislovne tendence (in strani) v tej stvari«, »stvar kot vsoto in enotnost protislovij«, »borbo oziroma razvoj teh protislovij, protislovnost stremljenj itd.« (V. I. U.)

Zaradi tega morajo biti naši pojmi prav tako gibki, relativni, gibljivi, med seboj povezani, enotni v protislovjih, kakor je tudi sama stvarnost oziroma njeni posamezni kosi in koščki. Človekove misli ne smemo

smatrati za nekaj negibljivega. Človekova misel nastaja, živi in umira v večnem procesu gibanja, v procesu nastajanja in reševanja protislovij. Svet spoznavamo s pojmi, ki so drug drugemu nasprotni, ki drug drugega izključujejo in ki se vendar med seboj prepletajo in ustvarjajo dialektično enoto — spoznanje. Bistvo in oblika, vzrok in posledica, nujnost in slučajnost — to so protislovne, sovražne si miselne kategorije, ki pa se vendar med seboj prepletajo.

Objektivnost naših spoznanj sloni prav na tem protislovnem in hkrati enotnem značaju naših pojmov. Pravilni pojmi so materialistične abstrakcije. Pojmi ne odražajo posameznih predmetov in ne zvez posameznih stvari, ampak imajo splošno, univerzalno vsebino. S pomočjo logičnih kategorij razkrivamo v posameznih pojavih in predmetih tisto, kar je v njih splošnega. V vsakem posameznem predmetu odkrijemo skupnost splošnega in posameznega. Z logičnimi pojmi, z znanstvenimi abstrakcijami najdemo za slučajnimi pojavi bistvo, splošni zakon, medsebojno zvezo med temi slučajnimi predmeti. Naše abstrakcije gredo torej globlje, so torej bolj natančne kakor pa občutki.

Res je, da se z abstrakcijami oddaljujemo od konkretnega primera. Toda če se hočemo konkretnemu primeru res konkretno približati, tedaj ni druge poti, kot preko splošnega, preko analize posameznih njegovih strani in sinteze, seštevanja splošnih pojmov. »Pomen splošnega je protisloven; splošno je nekaj mrtvega, praznega, nepravilnega itd. itd., vendar pa je samo stopnja k spoznanju konkretnega, ker ne bomo nikdar popolnoma spoznali konkretnega. Neskončna vsota splošnih pojmov, zakonov itd. odraža konkretnost v njeni polnosti.« »Taka je resnična pot prirodoznanstva, politične ekonomije in zgodovine.« (V. I. U.)

Najpreprostejše spoznanje že vsebuje to protislovnost. Ivan je človek. Konkretno (Ivan) se zoperstavlja splošnemu (človek), pa vendar tvori oboje dialektično enoto: spoznanje.

Logične kategorije so momenti v spoznavnem razvoju, ki se giblje od neposrednega zrcaljenja do abstraktnega mišljenja in se nato vrača zopet h konkretnemu. Gibljemo se v krogu, vedno znova se vračamo k začetni točki, k objektivnemu svetu, ki ga začnemo, sedaj oboroženi z znanjem, spreminjati. Vse gibanje naših pojmov in kategorij je samo odraz objektivnega zunanjega sveta. In ta razvoj v krogu gre v neskončnost: od prakse v abstrakcijo, od abstrakcije v prakso. V neskončnost gre ta proces, ker se materija vedno razvija in vedno več moramo znati.

»Gibanje spoznanja k objektu je vedno lahko samo dialektično: oditi, da bi bolje doumeli, stopiti korak v stran, da bi bolje spoznali. Linije, ki se dotikajo in razhajajo, krogi, ki se sekajo. Vozelna točka, sečišče = praksa človeka in človeške zgodovine.« »Dejavnost človeka, ki si je zgradil objektivno podobo sveta, spreminja resničnost, uničuje določenost njegove podobe sveta (= menja te ali one njene strani, lastnosti) in tako snema z nje tenčico prividnosti, zunanosti in ničnosti, spreminja jo tako, da postane stvar v sebi in stvar za sebe (= postane objektivna resnica).« (V. I. U.)

Vračamo se k zaključni misli prejšnjega poglavja: Želja po delu za človeka in njegovo bodočnost je tesno zvezana z željo po resnici. Kdor

noče delati v splošno, ampak samo v svojo korist, ta bo bežal od resnice, spravljičil si bo svojo filozofijo, ki bo ustrezala njegovim sebičnim ciljem. Kdor pa je vse svoje sile zastavil v delu za človeštvo, ta ne bo bežal od resnice, prisvojil si bo tisto filozofijo, ki mu jo narekuje vsakdanje delo, vsakdanja borba zoper temo in nasilje.

PRAVNI ODNOS SLOVENSKEGA KMETA DO ZEMLJE

BORIS TUŠEK

Za našega kmetijskega človeka je odločilne važnosti vprašanje, kako je pravno urejen njegov odnos do zemljišča, ki ga s svojo rodbino obdeluje. Na deželi bi bil vsakdo rad »svoj gospodar«. Ko je dosegel to, se mu je izpolnila želja, ki so mu jo vsadili v dušo še kot nebogljenemu otroku, ki je z njo doraščal in stopil v življenjsko borbo.

Lastnina nad zemljo — to je osrednji problem vseh prizadevanj poljedelskega stanu. Splošno je poznano dejstvo, da slovenski kmet svojo zemljo strašno nerad prodaja, z velikim veseljem, včasih naravnost s strastjo pa kupuje novo, kadar in kjer le more, jo često visoko preplača, se zanjo zadolži in trpi z vso svojo rodbino leta in leta, ko odplačuje najeti kredit in obresti. Vendar pa je z nakupom nove zemlje postal veljavnejši in uglednejši ter ustvaril možnost gospodarskega razmaha in družabnega napredka sebi in svojim potomcem. To pa velja po kmetijski miselnosti kot tako pomembno, da odtehta najtežje žrtve in najhujše napore.

Želja, priti do grunta in ga nenehoma povečevati, vpliva na vse važnejše odločitve v življenju kmetijskega človeka, posebno na ženitve, pri katerih ima mnogo manj pomena vzajemna naklonjenost ženina in neveste, kakor pa njuno in njunih rodbin stremljenje, da si »mlada dva« zgradita bodočnost na krepki gospodarski osnovi, ki je na deželi vedno in dosledno: lepa in trdna kmetija.

Ko si izbira nevesto, je kmet razumski in preudaren, ne da se zlepa zavesti po svojih čustvih, ki jih zna, kadar se mu zdi to potrebno, sebično zatajiti. Ker želi v življenju trdnih tal pod seboj in čim večji družabni ugled, stremi za tem, da si z ženitvijo zagotovi dober gospodarski položaj. Zato ni čudno, da so poroke med bratranci in sestričnami v bogatih podeželskih rodbinah dokaj pogoste. Sklepajo jih, »da ostane blago skupaj«, kakor pravijo na Štajerskem. Ker nastajajo s temi ženitvami ploskovno obsežnejša, gospodarsko jaka posestva, jim zgolj s stališča agrarne politike ne bi bilo ničesar oporekati.

Ustanovitev kmetijske rodbine temelji bolj na nagibih kategorične prirode, kakor pa na odnosu medsebojne privlačnosti ženina in neveste. Kmet se ženi, ker potrebuje njegov dom gospodinje; ko jo izbira, gleda na bogastvo in urnost rok; otroke zaraja, ker zahteva grunt delavcev in po njegovi smrti ne sme priti v tuje roke. Vendar se kaže kmetijska rodbina redoma kot trdna zajednica. To ima svoj razlog v trajni skupnosti dela in interesov moža in žene, v katero se postopoma, ko doraščajo, pritegnejo tudi otroci. Ločitve in razveze zakonov so na deželi skoraj nepoznane.

Kmetu je zemlja hrepenenje, kakor umetniku lepota, znanstveniku resnica, državniku oblast. Okrog nje se suče njegovo čustvovanje in mišljenje, njej so posvečena njegova najskrivnostnejša stremjenja. Pohlep po zemlji ga zavaja